

GÖRÖG KISEBBSÉGI KULTURÁLIS MAGAZIN
2010 / 10-11. szám

Görög örökség...

AGORA

GÖRÖG KISEBBSÉGI KULTURÁLIS MAGAZIN
2010 / 10–11. szám

Kiadja: A Görög Kultúráért Alapítvány
Felelős kiadó, szerkesztő: Angelidisz Vaszilisz
Grafika, tipográfiai terv: Czető Zsolt
Tördelés, szerkesztés: PART-2001 Kft.
Megjelenik: elektronikus formában
ISSN 2060-0011

A Görög Kultúráért Alapítvány

- *Τόρμα Για τον Ελληνικό Πολιτισμό*
- *The Foundation for the Greek Culture*

1142 Budapest, Dorozsmai út 45.
Bankszámla: 12001008-00105745-00100003
Adószám: 18172564-1-42
www.greekfoundation.hu

Kedves Olvasóink!

A folyóiratoknak van egy sajátos evolúciójuk, melyet nem a napfény, hanem az olvasói érdeklődés és a hozzávaló anyagi lehetőségek determinálnak.

Mikor egy folyóirat megkezdte életét, majd hirtelen megszakad folyamatossága, számos kérdést vet fel az olvasóban.

Az Önök megtisztelő tudásszomja –éhsége, arra motiválta Alapítványunk csapatát, hogy bár a forráshiány nőtt, mégse adjuk fel a küzdelmet, és folytassuk, amit elkezdünk.

Sajnos az említett jelenség a civil szférában állandó problémát jelent.

Alapítványunk mégis arra az elhatározásra jutott, figyelembe véve az említett jelenség állandó problematikáját, hogy megteremti az AGORA INTERNETes változatát, mely a folyamatosságot biztosítja folyóiratunk életében.

Fontos ez Alapítványunk működését illetően is, mivel célunk, a „kultúrák közötti párbeszéd” kialakítása, ill. a gyökerek kutatása, azok rendszerbe foglalása, áttekintése, ismerete, mely a jelenkor magyarországi görög kisebbségének identitásérzését erősíti.

A 2009. év igen mozgalmas volt Alapítványunk életében.

Egyik kiemelkedő esemény a Dr. Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina szerzőpáros „A magyarországi Papademosz – akta ... (1658 – 1963)” c. könyvének megjelentetése, mely a „Görög örökség Magyarországon” c. kiállítás 2009. április 2.-ai megnyitóján debütált.

Ettől a pillanattól kezdve előadásokkal és író-olvasó - találkozókkel tarkítottuk Alapítványunk programjait - életünk izgalmasabbá, sűrűbbé vált.

Ez a kiadvány szeretné megjeleníteni és felidézni az elmúlt év eseményeit, pillanatait a szerző szemével, írásain keresztül.

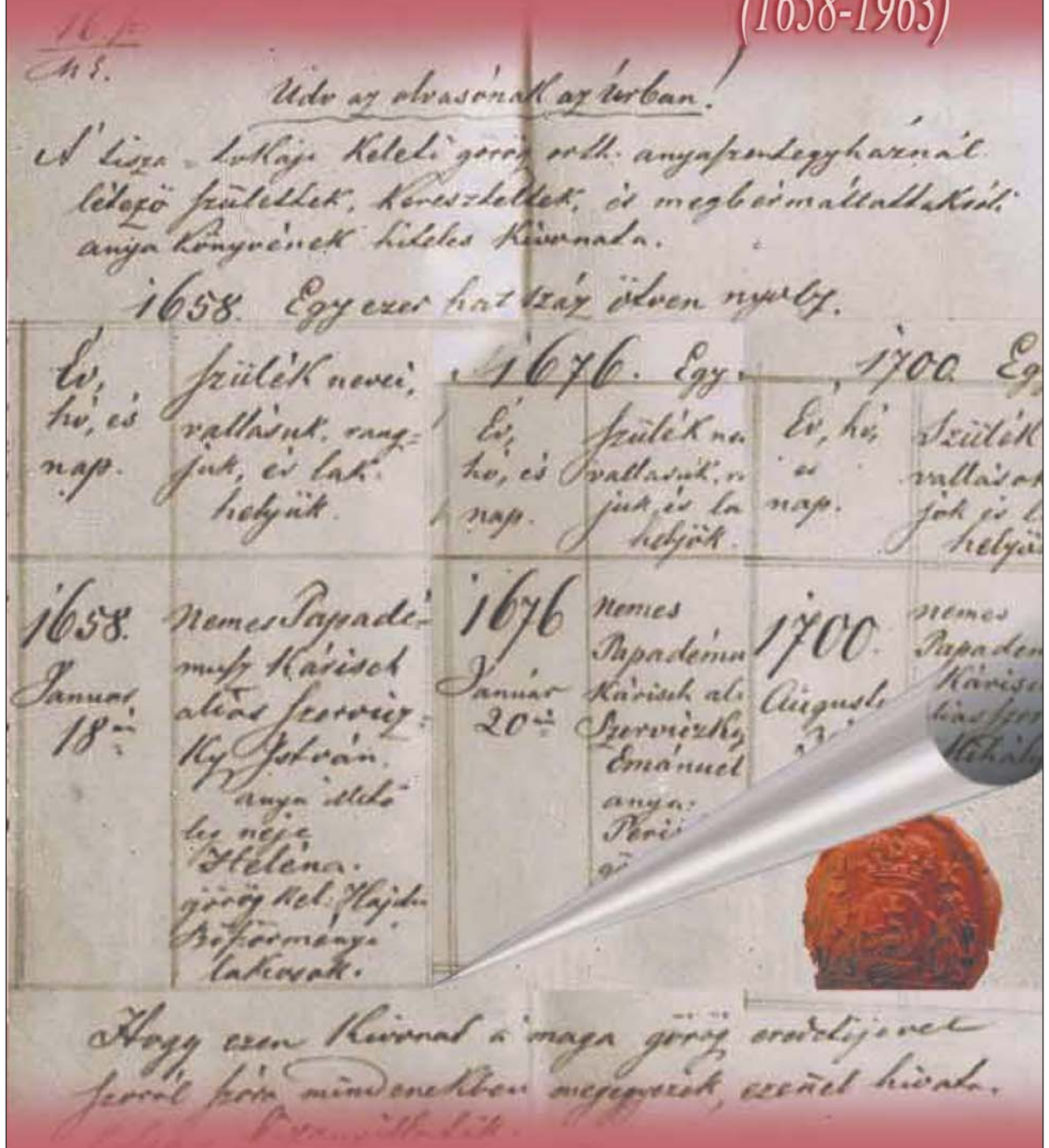
„Forgassák” szeretettel az AGORÁt!

Angelidisz Vaszilisz
A Görög Kultúráért Alapítvány
elnöke

A magyarországi Papadémosz-akta...

(1658-1963)

Dr. Diószegi György Antal – Diószegi Krisztina

Író-olvasó találkozók

**Egy magyarországi görög család három évszázadát föltáró könyv,
a szakértő olvasók szemével...**

Dr. Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina:
A magyarországi Papademosz-akta ... (1658-1963) Budapest, 2009. 152 oldal. ISBN 978-963-06-6863-7. 350 számozott példányban készült, kétnyelvű kiadás (görög nyelvre fordította Stéfopoulos Vasilis).

A XI. kerületi Görög Kisebbségi Önkormányzat - Újbuda támogatásával és az „A Görög Kultúráért Alapítvány” segítő közreműködése eredményeként valósult meg e könyv kiadása, 2009 tavaszán.

A továbbiakban néhány eseményt emelünk ki az elmúlt időszakból, mely a könyv „népszerűsítő körútjának” fontosabb állomásain történt.

2009. április 26. Budapesti Művelődési Központ
(XI. ker. Etele út 55.)

Az első könyv - bemutató nap, a kiadást követően...

A főváros egyesítése 135. évfordulója alkalmából megrendezésre került, „Multikulti Budapest” rendezvénysorozat „Görög nemzetiségi program” keretében, 2009. április 26-án hangzott el Dr. Diószegi György Antal „Érdekességek az első magyarországi görög diaszpóra tokaji történetéből” címet viselő előadása a fent említett könyv alapján.

Arghyropoulos Gábor, a „XI. kerületi Görög Kisebbségi Önkormányzat-Újbuda” elnökének bevezető gondolatai után, mintegy negyven érdeklődő előtt, egy órás időtartamban került bemutatásra a PapademoszCharis/Szerviczky – családról szóló könyv.

Nagy meglepetést aratott egy jelenlévő érdeklődő felszólalása: Kardos Péter külső-kelenföldi lelkipásztor, a Duna-melléki Lelkészegetesület elnöke igazi meglepetés-vendége lett e könyvbemutatónak. Méltató hozzászólásából kiderült, hogy az ő felmenői között is igen neves hegyaljai görög családok találhatóak: a XVIII. századtól már Tolcsván élő fogarasi Constantin-, a diószegi Kiss-,

a tokaji Bimbó Lázár-családok egyaránt az ősei közé tartoztak.

Igazi rokonalálkozóvá lett a könyvbemutató, hiszen a szerzőpáros egyenesági őse, Szerviczky Gábor és Kondorossy Erzsébet fia, Szerviczky Ferenc, 1727 februárjában született - keresztapja, nemes Constantin Pál, Szabolcs vármegyéből származott.

Az előadást követően az érdeklődő jelenlévők, dedikált ajándék példányt kaptak, az „A Görög Kultúráért Alapítvány” jóvoltából.

2009. június 2. „GYRADYKO” (III. kerület, Püskösdűfő) - Könyvbemutató

Budapest közismert, kiváló görög ízeket felvonultató „Taverna-Gyradiko” különtermében - a teraszon görög muzsikát játszó „Zeys és barátai” együttes zenei aláfestése kíséretében, 2009. június 2-án Dr. Diószegi György mutatta be az „A magyarországi Papademosz – akta (1658-1963)” című könyvét.”

Erre az alkalomra az „A Görög Kultúráért Alapítvány” meghívására, Magyarországra érkezett Dimitris Bosnakis, a könyv lektora, filológus, Volos város zeneiskolájának igazgatója, aki interjút adott a rendezvény napján a magyarországi Görög Kisebbségi Rádió számára. A riportot Caruha Evangelio, a „Tizenkét évfolyamos Görög Iskola” igazgatója készítette. Az egy órás beszélgetésben Dr. Diószegi György, a könyv szerzője is nyilatkozott a közös munkát illetően.

További fontos események a könyv bemutatását illetően...

2009. május 27. Szolnok - Damjanich János Múzeum

A Tiszántúli Történész Társaság „Fejezetek Szolnok megye múltjából” című konferenciáján elhangzott előadás **Dr. Diószegi György Antal: „Adalékok a jászberényi görögök 18-19. századi történetéhez”** címmel, melyen hat előadás hangzott el a témában, 35 fő szakmai közön-

ség jelenlétében. Ezen az alkalmon rövid bemutatása történt a könyvnek, elsősorban a szerzőpáros görög eredetű felmenőinek sorstörténetéből néhány mozzanatot kiemelve.

2009. június 8. Budapesti Történeti Múzeum – „Görög örökség Magyarországon” c. kiállítás
Tárlatvezetés az Újpesti Görög Kisebbségi Önkormányzat szervezésében, ahol a kiállított anyag és az „A magyarországi Papademosz – akta ....(1658-1963)” c. könyv pontjainak megvilágítására került sor.

2009. augusztus 7. Tokaj

Találkozó Májér János Tokaj város polgármesterével, előkészítve a Tokaj-Szervia városok testvérvárosi kapcsolatát. Itt került sor az említett könyv bemutatására – egyben további helytörténeti adalékok kerültek felszínre. A látogatáson Agárdi Bendegúz Szpirosz, a Fővárosi Görög Önkormányzat elnöke, Angelidisz Vaszilizs alelnök, egyben az „A Görög Kultúráért Alapítvány” elnöke, a Magyarországon látogatást tett Szervia küldöttsége, Karagiannidou Chrisanthi, a „Szerviai Kulturális Egyesület” elnökhelyettese, továbbá Demosthenes Kokolios, Szervia város polgármestere és Thanasis Tsarvanidis, Kozani város történésze, valamint Kalota József protopresbiter volt jelen.

Karagiannidou Chrisanthi asszony kutatási anyagának rövidített görög változatát lapunk későbbi oldalain közöljük „Τα Σέρβια κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας” címmel. Továbbá Demosthenes Kokolios - Szervia város polgármestere és Thanasis Tsarvanidis, Kozani város történésze, Kalota József protopresbiter volt jelen.

2009. november 8-9. Nándorfehérvár – Zimony – Újvidék

A szerbiai (belgrádi) görög közösség meghívásával élve, látogatást tettünk Belgrádban, a Rigas Fereos Kulturális és Történelmi Egyesület (Savvas Ioannis – elnök), ill. a helyi, belgrádi Görög Kisebbségi Önkormányzat szervezésében történt „OHI” ünnepen. A résztvevők számára is nagy meglepetést jelentett a tokaji görög könyv, melyet szintén az Alapítvány támogatásával, ajándékba adtunk a megjelenteknek.

2009. november 10. Dunaújvárosi Főiskola - a „Tudomány Hete” c. konferenciasorozat keretében sorra kerülő „Bölcsészet és társadalomtudományi konferencia” alkalmával,

Dr. Diószegi György: „A görög iskola és templom jelentősége a 17-19. századi magyarországi görögök közösségi életében (a tanárok, a könyvek és a családi kapcsolatok jegyében)” című előadás keretein belül, ismertetésre került a tokaji görögökről szóló könyv.

Alapítványunk igen fontosnak tartja, hogy a tudományos kutatásokon alapuló anyagokat, a fiatalabb korosztályok is megismerhessék.

Így került sor az alábbi iskolai programokon tartott előadásokra a magyar-görög kapcsolatok 1500 éves történetéről és az „A magyarországi Papademosz – akta...(1658-1963)” című könyvről

2010. január 21. XI. kerületi Nemes Nagy Ágnes Humán Szakközépiskola

Dr. Diószegi György: „Ezeröttszáz év tíz percben a magyar-görög kapcsolatok fényében” című előadás a görög programsorozat keretein belül, húsz diák és nyolc pedagógus jelenlétében, az iskola tanára, Papavasiliou Hristos szervezésében.

2010. február 17. Salgótarján - Madách Imre Gimnázium - „Görög 7”

A program keretein belül került sor a **Dr. Diószegi György:** „Háromezer év harminc percben a szkíta-magyar-görög kapcsolatok fényében” előadásra, melyen száz fős diákság, és tíz tanár vett részt.

Az előadás végeztével, nagy örömmel fogadták az érdeklődők az Alapítvány által, az iskolának ajándékozott „A magyarországi Papademosz – akta...(1658-1963)” c. könyvet.

2010. március 19. Budapest IX. kerületi Weöres Sándor Gimnázium - „Multikulti Nap”

A programsorozat keretén belül, szintén a **Dr. Diószegi György:** „Háromezer év harminc percben a szkíta-magyar - görög kapcsolatok fényében” címmel történt előadás, melyen négy tanár, és negyven diák jelent meg.

Tapasztalatunk - éppen ezért további célunk a könyvbemutatók – író-olvasó találkozók szervezése - hogy az érdeklődés, a visszajelzés jóval intenzívebb a találkozókot követően. A fiatalabb generáció is motiváltabbak a téma megismerését illetően, kérdéseket tehetnek fel, melyre azonnal választ is kapnak. A „befogadás” azonnal megtörténik.

Tapasztalatunk továbbá, mely általában a mai kor olvasási szokásaira jellemző, hogy az idősebb korosztály inkább igényli a megfogható, folyóirat,

könyv formátumot, míg a fiatalabb nemzedék az Interneten keresztül tájékozódik – ezért fontos az, hogy az Alapítvány által kiadott „AGORA” c. folyóirat példányszámai az Interneten is megjelenjenek.

Ez egy új típusú, közvetlenebb kommunikációt biztosít az olvasók számára, mely egyértelműen a fiatalabb generációk olvasási élményét fokozza.

Végül – de nem utolsó sorban, a könyvről megjelent cikkekből néhány részlet:

Dr. Sasvári László „Recenzió” címet viselő írásában, igen mélyreható elemzést tett közzé 2009-ben, a néhány éve megalakult Tiszántúli Történetész Társaság által kiadott „Közlemények” 4. számában.

„A szerzőpáros, apa és leánya, egyenes ági leszármazottai e tokaji Papademosz-családnak (és szintén itteni görög Karátszonyiaknak, Demeczkyeknek), mely indíttatás predesztinálta őket művük megírására. E család, később a Szerviczky vezetékneven lett közzismert Zemplén vármegyében. A könyvborító, a címlap már önmagában is elgondolkodtató: régi anyakönyveket láthat a könyvet kezébe vevő olvasó. A címben lévő évszámoknak (1658-1963) önmagában fontos szellemi üzenete van: három évszázados jelenlétre utalnak. A Papademosz-anyakönyvi kivonatok igazolják a tokaji görög anyakönyvezést 1658-tól.

A fényképek többsége kifejezetten a Papademosz-, később charisi Szerviczky-családhoz kötődik: ezek jelentős része eredeti anyakönyvi iratokról készült. Ez különösen azért nagy érték, mert a 17-18. századi tokaji görög anyakönyvek 1920 táján nyomtalanul eltűntek (véltetően a Délvidéken, a szerbiai Karlócán lehetnek).

Nem túlzás kimondani, hogy az anyakönyvi iratok révén a charisi Szerviczkyek a legdokumentáltabb görög családként jelennek meg a történeti kutatás szempontjából a 17-18. századi családok sorában. Aki pusztán okmánygyűjteményt sejt ennek okán, annak igen kellemes meglepetésben lesz része: a magyarországi görögök 17-19. századi közösségi világának sokrétű mozzanata tárul fel a tokaji görög Papademosz-utódok 10 nemzedékének bemutatása során.

Eredeti forrásközlések sokasága szerepel e könyvben: 2008 nyarán előkerültek az 1827-1847 közötti időszakból származó tokaji görögkeleti (születési, házassági, halotti) anyakönyvek másodpéldányai. Ezen anyakönyvek révén, a Papademosz-, később charisi Szerviczky - család tagjainak történetén túl

a tokaji, és a tágabb hegyaljai görög ortodox közösség kapcsolatrendszerét, rokoni kapcsolatait is feltárták a szerzők.

A Szerviczky - család jelentőségét a tokaji görög egyházközségben több tény is igazolja: a templom számára idősebb Szerviczky György 1804-ben elkészíttetett egy vörös márvány oltárt; majd jóval később a fiával, ifjabb charisi Szerviczky Györggyel 1-1 darab ikont is adományoztak az 1830-as években a tokaji ikonosztáz céljaira. De a legfontosabb e tekintetben, hogy az 1833-ban elhunyt charisi Szerviczky György vörös-márvány sírköve ma is ott áll a tokaji templom falában egyedüli sírkőként.

Két olyan további adalék is érdekes a könyvben ismertetett család kapcsán, melynek számai a további kutatások révén önálló életre is kelhetnek. A Szerviczky név a görögországi „Tá Servia” város nevéből, mint származási helyből ered. A családi hagyomány szerint Lembergen (Lvov) keresztül érkeztek a befogadó Magyarországra: ez lehet a magyarázat a magyarosított Szerviczky-névben a lengyeles „czky”-végződés alkalmazására (jelentése: „Szerviából származó”). „Tá Servia” városának történetkutató görög értelmisége (már e könyv megszületése előtt is) ismerte ezen görög várost származási helyként megőrző Szerviczky-család nevét, mivel komoly kutatásokat folytatnak abból a célból, hogy megtalálják azon elvándorolt görög családok nyomát, akik a 17. század közepén elhagyni kényszerültek szülőföldjüket. Dr. Diószegi György Antal 2008 szeptemberében járt e görög városban, ahol a mai napig létezik Papademos utca; a határában pedig Papademos-földterület.

A család története archivális forrásokon alapszik, és a megjelent mű egyben összefoglalását is jelenti az évszázados tokaji görögkutatás eredményeinek, melynek során a szerzők egyrészt megőrizték a korábbi kutatók által feltárt értékeket; másrészt pedig új és megalapozott következtetésekre is jutottak az összefüggések elemzése révén.

A fenti mozzanatokon túl tehát azonban az a leglényegesebb, hogy e könyv nem pusztán egy család története: a Tokaj - hegyaljai görög közösség története tárul fel valójában ezeken a lapokon. Több olyan hegyaljai görög család (pl. Constantin, Duvari, Kondorosi, Panajoty, Politi, Zákó) neve említődik, akikkel házassági, rokoni vagy baráti kapcsolatban álltak.

A történelmi háttér is folyamatosan jelen van a könyvben: a konkrét helytörténeti adatokat és a

család történetének adatait mintegy összefüggő adatrendszerként kívánták a szerzők bemutatni.

A rengeteg adat, évszám mellett is eredményesen törekedtek a szerzők arra, hogy történeti ismeretterjesztés céljából olvasmányos könyvet adhassanak az érdeklődő olvasók kezébe.” (1)

Pancsosz Alexandra az Országos Idegennyelvű Könyvtár, Gyűjteményfejlesztési és Feldolgozó Osztály osztályvezető helyettese, vezető szakterületi koordinátor, görög nyelvi referens így ír a könyvről az **Országos Idegen-nyelvű Könyvtár Hírlevelében (17.szám 2009. június 15.):**

Dr. Diószegi György - Diószegi Krisztina: A magyarországi Papademosz-akta. (1658-1963)
„Örömmel vettem kézbe Diószegi György Antal és Diószegi Krisztina könyvét, melyet Angelidis Vasilis, a Görög Kultúráért Alapítvány elnöke (az alább ismertetett többi dokumentummal együtt) ajándékozott könyvtárunknak. Diószegi György Antalnak, a téma neves szakértőjének már sok publikációja látott napvilágot a magyarországi görögséggel kapcsolatban, melyek közül a görög lapokban (Agora, Ellinismos, Kafeneio) olvashatók könyvtárunkban is megtalálhatók.

A magyarországi Papademosz-aktában a magyarországi görögök 1. diaszpórájának történetéből ismerhetünk meg újabb részleteket. A könyv a

Szerviczky, eredeti nevükön a Papademos Charis család történetét mutatja be magyar és görög nyelven.” (2)

Még egy tavaly megjelentetett teniszlexikon szerzőjéhez is eljutott a fenti könyv, ami az életrajzi adatok tekintetében különösen fölkellette a figyelmet, mert a tokaji görög családból származó charisi Szerviczky Gabriella teniszversenyző (a Budapesti Lawn Tenisz Club játékosaként) az 1909-es egyéni magyar bajnokság nyertese lett. (3)

I. Források:

- (1) Dr. Sasvári László: Recenzió. Dr. Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi Papademosz-akta ... (1658-1963). Budapest, 2009. 152 oldal. ISBN 978-963-06-6863-7. 350 számozott példányban készült, kétnyelvű kiadás (görög nyelvre fordította Stefopoulos Vasilis). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 4. Debrecen, 2009. 127-128. o.
- (2) Diószegi György Antal: A magyarországi Papademosz-akta. (1658-1963). In.: Az Országos Idegennyelvű Könyvtár hírlevele 17. szám. 2009. június 15.
- (3) Árvay Sándor: Magyar életrajzi teniszlexikon. Bp., 2009. 257. o.

Dr. Sasvári László — Dr. Diószegi György

Adalékok a XVII-XIX. századi magyarországi görögök történetéhez, avagy emlékőrző vízitúra a Tiszán „Tokajtól-Szegedig a görögök nyomában”

Bizánc törökök általi 1453-as elfoglalása után nagy számban (és több szakaszban) jelentek meg a görögök Magyarországon. A magyar területeken biztonságot és megélhetést találó görögök egyre inkább ráéreztek az üzleti lehetőségekre a kor feudális viszonyai között: kicsiben kezdtek, és szívós kitartással évtizedek alatt komoly sikereket értek el. A görög kereskedők növekvő jelentőségét jól mutatja, hogy Erdélyben a XVII. században még a fejedelmi udvarnak is szállítottak. A XVIII. század közepére jelentős szerepük lett a nemzetközi közvetítő távolsági kereskedelemben is. Városainkban és jelentősebb mezővárosainkban ekkor már szinte mindenütt jelen voltak a görög kereskedők.

Az alábbiakban **Tokaj, Szolnok, Kecskemét, Szentes** és **Szeged** görög közösségei bemutatásával kívánjuk érzékeltetni a korabeli magyarországi görögök értékeremtő világát!

Tokaj

A görögök betelepülése Felvidékre, majd ezt követően Hegyaljára, főként Tokajba három egymást erősítő folyamat mentén zajlott. A XVII. század közepétől erős kereskedelmi vetélytársat jelentettek Kassán a görögök: a városi jegyzőkönyvek és a tilalmazások könyve számos bejegyzése tanúskodik erről; 1660-tól Görög Demeter, Görög István, Görög Péter, Karácsonyi János és Karácsonyi Tamás görög kereskedő működése ismert. (1) A fenti (eredetileg Kassán megtelepedni kívánó) görög kereskedők a XVII. század utolsó harmadában már leginkább Tokajban éltek. A Görög-család tagjai közül Görög István fia, Görög

Demeter is adófizető volt már az 1673-1692 közötti években Tokajban. (2)

A hegyaljai betelepülési folyamatot erősítette, hogy 1660 augusztusában a törökök elfoglalták Nagyváradot. Az itteni görög kereskedőknek ekkor új kereskedelmi területeket, központokat kellett kialakítaniuk. A görögök egy része ekkoriban kerülhetett Hegyalja térségébe. Két fontos kereskedelmi útvonal volt ugyanis Lengyelország felé: a Nagyvárad-Tokaj útvonal után az egyik a Tarcal, Mád, Tállya, Szántó, Vizsoly (Hernád-völgy), Hidasnémeti, Kassa; míg a másik a Tokaj,

Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely településeken át vezetett.

A harmadik betelepülési mozzanat valójában a debreceni görög kereskedelmi compánia sorsával függött össze. A debreceni görög kereskedők 1690. május 19-én (LR. XX. 372.) királyi kiváltságlevelet nyertek: Horváth Márton debreceni görög főbíró és Hunyadi Sándor görög kereskedő kérelmére került e privilégium kiadásra. Ez utóbbi személy megítélésünk szerint a vajdahunyadi lakos nagykereskedő Karácsony/Karátsonyi Sándorral azonos, aki II. Rákóczi Ferenc legfontosabb görög kereskedelmi szállítója volt a szabadságharc idején (e család egy része ekkoriban már legalább három évtizede jelen volt Tokajban). Nagy jelentőségű eredmény volt a feudális társadalom viszonyai között a debreceni görögök privilégiuma: a király címeradományban részesítette e compániát (a címer kék színű katonai pajzsának zöld mezőjében jobbra fordult bárány legel, felette kiterjesztett szárnyú és fejét jobbra fordító sas a csőrében zöld növényt tart).

Debrecen 1693-ban szabad királyi városi rangra emelkedett: a görög kereskedőtársulatnak távoznia kellett e városból. Leginkább Szatmár és Németi lettek az új központjaik e görög kereskedőknek. 1705-ben (Szatmár várának elfoglalása után) II. Rákóczi Ferenc fejedelemünk döntése értelmében a Németiben lakó görögöket Tokajba telepítették, hiszen itt voltak a Rákóczi-családnak is birtokai. (4) II. Rákóczi Ferenc fejedelem Felső-Magyarország legfőbb borkereskedelmi központját Tokajban kívánta létrehozni: az elődei által Erdélyben már megtapasztalt gazdasági-kereskedelmi fellendítését várta a görög kereskedők tokaji működésétől. 1708-ban pedig Debrecen városának még addig ott élő görög kereskedői is Tokajban találtak új otthonra. Az egész utóbbi betelepítési döntés egy

megfontolt gazdasági stratégia része volt. Az 1703-ban megindult szabadságharc ideje alatt sem hanyagolta el Rákóczi a család hegyaljai szőlőit, hiszen különösen a szabadságharc első szakaszában birtokainak, szőlőinek jövedelméből fedezte a szabadságharc költségeit. Nem túlzás kimondani, hogy a szabadságharc pénzügyi alapját a tokaji aszúbor jelentette (pénzhelyettesítő funkciójú csereeszközként), hiszen Rákóczi a visszafoglalt Hegyaljáról nyugodtan szállíttathatott bort a lengyel és orosz felvevőpiacra. Az aszúbor kiválóan alkalmas volt a távolsági szállításokra is; míg a többi borfajta e szállítások során veszített volna minőségéből. Tokaj elfoglalása után Rákóczi fejedelmi megbízottat rendelt e városba, aki a szőlőművelést, borkereskedelmet felügyelte. (5)

Felhasználta a vezérlő fejedelem a tokaji bort az európai szintű kapcsolatok kiépítésére és ápolására is. Királyi, császári, cári udvarokba delegált követi mindig vittek magukkal néhány hordó tokaji aszút is. Rákóczi felismerte a tokaji aszú diplomáciai értékét: Nagy Péter és a Napkirály asztalára került aszúbor, mint „*diplomácia bor*” fontos hangulati szerepet játszott a bizalomépítésben. Minden oroszok cárja különösen megkedvelte a magyar aszút. (6)

A tokaji ortodoxia okán fontos megemlítenünk az alábbi sorsdöntő fontosságú 1694-ből való tokaji szöveget: „*Mostan városunkba jött Görögök és Rácok papja Ezsaiás archimandrita ...*”. (7)

Ugyanezen időben már Hegyalja más részén is jelen vannak a görög kereskedők: 1672-ben Sárospatakon 7 görög kereskedő a kamarának 72 forintot fizetett, míg 1693-ban 9 görög és 10 magyar kereskedő fizet patikabért. (8) (Ekkoriban a patikabér kifejezés a boltbérletet jelentette.)

Ezsaiás archimandrita a magyar görög katolikus hagyományban úgy él, mint énekköltő és ének-

szerző Izaiás szerzetes. Az bizonyítható, hogy tokaji görög lelkész volt, de énekfordítói munkásságára nézve egyáltalán nincs konkrét adat.

Hodinka Antal hosszas kutatásai ellenére a tokaji görögség XVII. századi létére (az ő szempontjából a „nem létére” kifejezés pontosabb) döntő bizonyítéknak fogta fel azt az 1760-ban kelt jelentést, mely szerint „Tokaj vénei egyértelműleg vallják, hogy 1707-ig csak 2-3 görög boltos lakott ottan, akik nyílt asztal mögött árulták olcsó portékájukat ...”. (9)

A vita a XVIII. század nagy részében arról folyt, hogy megilletik-e a tokaji görög kereskedőket azon jogok, kiváltságok, melyeket I. Lipót adott ki 1667-ben (majd pedig 1690-ben). Igaz, az oklevelekben nincsen megemlítve Tokaj, hiszen a Felső-Tisza vidéken élő görög, rác és örmény kereskedőkről esik benne szó. De a fenti tényekből tisztán kiviláglik, hogy Tokaj volt a hegyaljai görögség igazi központja! Bár visszautalva az idézetre, elhangzik ma is a megállapítás: „Tehát szó sem lehetett valamiféle kereskedő compániáról, mint elődről.” (10)

Fontos bizonyíték a tokaji compánia XVII. századi megléte tekintetében a jeruzsálemi pátriárkának 1695-ben (a debreceni görögök 1693. évi távozása után két évvel később) írott levele a tokaji görög paphoz. (11)

Még egy fontos bizonyíték van a debreceni-tokaji compánia jogutódlási kérdésköre tekintetében. A debreceni görögök ellen az a vád merült föl, hogy a Balkánra nemesfém pénzt (érmeket) szállítottak: Debrecen városa le is foglalt két szekér ezüstpénzt, majd azután mégis Tokajba szállította. 1696-ban Tokajban zajlott is egy tárgyalás Debrecen és az immár tokajivá lett görögök között ez ügy rendezése érdekében. Sikerre ugyan ez sem vezetett, ám a maradék Debrecenben élő görögség éppen ezt követően költözött át 1708-ban Tokajba. (12)

Ez a tény egyébként azt is megerősíti, hogy a tokajiak teljesen megalapozottan állították 130 éven át, hogy ők az 1667-es, majd 1690-es királyi adománylevél jogosultjai: Debrecen és Tokaj görög családjai között folytonosság volt. (13)

Érdekes adalék, hogy 1693 után is van adat görög kereskedői jelenlétre: az egyik Kozma István volt; a másik pedig az „utolsó debreceni görög” Charis/Karis Márton, aki azonos Szerviczky Mártonnal. Ez a néhány adalék is elgondolkodtató. Persze nem kell sok esetben és az idők folyamán mindig nagyszámú görög közösséget elképzelni, hiszen pár kereskedő is már a folyamatosság bizonyítéka lehet. (14)

A tokaji görögök egy részének voltak kapcsolatai a helyi görög katolikus egyházzal is: emellett szólnak részben a „graeci” jelzővel ellátott bejegyzések az 1750 óta meglévő tokaji görög katolikus anyakönyvben. Más részük viszont (saját templom híján) az egri ortodox templomot látogatta. (15)

A tokaji görögöknek az ortodoxiához való tartozásuk a XVII. század közepétől kezdve folyamatos volt: a város görögsége már ekkor jelentős létszámú lehetett, amit legékebben a tokaji görög ortodox egyház ekkori megléte igazol. (16)

A tokaji görögök viszont Tokaj városán belül mindig külön közösséget alkottak: „Tokaji Nemes Görög Compánia” önelnevezésük öntudatos hangsúlya is ezt igazolja. 1796-ban maguk az érintettek így írtak erről: „A mi Companiank nemcsak a Tokajban lakozó tsekély számból álló kereskedőkől áll, hanem annak tagjai külső helyeken is lakoznak.” Többször említés történik a compánia vezetőiről, bírájáról (1759., 1766.), majd főbírájáról (1796.). (17)

Magából az idézetből két kifejezést fontos kiemelni: 1. „tsekély számból álló”; 2. „külső helyeken”. Ezekből adódik a kérdés: mekkora volt a

valódi számuk, és a tokajiakhoz tartozók e városon kívül még hol voltak jelen? Ennek megválaszolására a görögökre vonatkozó összeírások adhatnak alapot. Nézzük például az 1785. évi ortodox lelkészösszeírást, mely a hívekről és a filiálisokról is számot ad. A házak (háztartások) száma Tokajban 33 volt.

A leányegyházak két régióra oszthatóak: Tokaj-Hegyalja és Tiszántúl e két terület. Tokaj-Hegyalja filiálisai (a számok a házak számát jelentik): Tarcal 1, Mád 1, Tállya 4, Abaújszántó 1, Szerencs 2, Olaszliszka 2, Bodrogkeresztúr 1, Erdőbénye 1, Tolcsva 1, Sárospatak 3, Sátoraljaújhely 9. Összesen 26 házat tett ki.

Tiszántúl (Szabolcs vármegye és a Hajdúkerület) filiálisai (a számok itt is a házak számát jelentik): Büdszentmihály (ma Tiszavasvári) 1, Tiszalök 2, Gáva 3, Nyíregyháza 2, Nagykálló 2, Máriapócs 3, Nyírgyulaj 1, Balsa 1, Gebe (ma Nyírkáta) 1, Nyírbátor 5, Balkány 1, Hajdúhadház 1, Hajdúböszörmény 2, Hajdúszoboszló 1, Hajdúnánás 2, Hajdúdorog 2, Balmazújváros 1, az eredeti iratokból egy helynév kiolvashatatlan, és itt szintén 1 ház található. Összesen 32 házat jelent. (18)

Általában a többi görög összeírások is hasonlóak: a filiálisokban lévők mind görögök voltak. Ha háztartásonként 5 főt számolunk, akkor ez Tokajban 150 személyt jelent, a filiálisok 61 házában pedig még 300-at. Egy XVIII. századvégi összeírás Tokajban a görög családfejek számát 19-ben adta meg. (19)

1846-47 táján a tokaji egyházközség híveinek a száma 158 lelket tett ki (41 házaspár). (20) Tehát kb. 50-60 görög lélek élhetett még ekkoriban Tokajban (a többiek pedig vidéken). Van adatunk arra is, hogy a város magisztrátusában képviselve voltak a görögök: 1806-ban például Karácsonyi György személyében. (21) E család 250 éven át volt jelen Tokajban: Karácsonyi Konstantin Pál 1790-ben építtette fel azt a szép és gazdagon copf stílusban díszített házat, melyben a compánia tanácssterme is volt. Ezen épület külső és belső díszítettsége jól érzékelteti a tokaji görög közösség presztízsigényét is: a füzérdíszek, a kosárárvés és kőkeretes kapuk, valamint a belső tér késő barokk freskói a polgári élet színvonalas reprezentáns megnyilvánulásai: három évtizede a Tokaji Múzeumnak ad helyet (Bethlen Gábor utca 7.). (21)

A tokaji görög kereskedők igényes barokk házak jelentős műemlékek. A Rákóczi út 56. szám alatti épület kapuívén megtekinthető ma is a görög kereskedőjelvény (és mellette a 4%-os emlék-

tábla): a görög kereskedőtársulat jelvénye a horgony a kettős kereszttel és a „4”-es számmal. Ez utóbbi szám a 4%-os tisztos kereskedői hasznot jelenti. (Ez példaértékű és mai is gyakorlandó haszonkulcsminta lehetne jelen világunk pénzügyi korifeusai számára is, hiszen a magyarországi görög kereskedők ezzel a tisztos haszonkulccsal is igen meggazdagodtak.) Áll még a Keffala-ház is a Rákóczi út 48-50. szám alatt (a Kultúrház mellett, a Városháza közelében). A Bethlen Gábor u. 5. szám alatti Morelli-ház egyik látványossága szép kapuzata: kapuja felett kereskedőjelvény található. Igényes épület: a Morelli-házban luxusapartmanok kerülnek majd kialakításra a Műemléki Tervtanács 2007 júliusában hozott döntése értelmében. (22)

Más görög vonatkozások is őrzik emléküket! A tokaji görögök templomában olyan Mária- és Krisztus-ikonok, melyek még a XVII. században készültek, és a tokaji görög templom ikonosztáz alapképei voltak. (23)

A tokaji templom leírása: „*Bethlen Gábor utca 23. Gör. kel. Templom homlokzati toronnyal, kőkeretes kapuja felett ablak. A homlokzaton hat pillértalp gazdag ion kompozita fejezetekkel, melyek timpanonos párkányt tartanak. A homlokzat szélein vázák, a tornyon óranyílás és ion kompozita falpillérek, lapos gúlasisak. Bal oldalhomlokzat négy ablakkal, egyiken rácsvas. Félköríves szentély. 1951-ben vörösmárvány oltárát összetörték, ötvösműveit a miskolci gör. kel. Templomba, ikonosztázát később Nyíregyházára szállították. Épült a XVIII. század második felében. Használaton kívül, rossz állapotban.*” (24)

Megjegyezzük, hogy valójában az oltárasztal lapját törték össze. Idősebb Charis/Szerviczky György (1768-1833) 1804 augusztusában adományozott vörösmárvány oltárasztalt a tokaji ortodox templomnak, mint erről az oltár alatt elhelyezett, padlóba süllyesztett márványlap görög felirata tanúskodik, melynek magyar fordítása: „*Ezt a szent oltárt, melyen a Szent Liturgiát végzik, kegyes szándéka kimutatásaként, Haris fia, Szervitzka György adományozta minden költséggel. Elhelyezték örök emlékül, a lélek egészségéért és megmentéséért, hogy elkerülje a vétkeket...* (Itt olvashatatlan!) 1804 augusztus hónapban.” (25)

A XIX. század második felében véget ért a tokaji görög ortodox élet a városban. De annak emléke, hogy fontos részesei voltak a város történetének, beépült a helyi hagyományba, és ez köztudott. 1960 táján még több családban is élt a görög származástudat, és rokoni kapcsolataikat is számon

tartották. Voltak még olyan igen idős emberek, akik még emlékeztek az utolsó tokaji görögökre: Polity Pál pékre, Zákó Soma boltos kereskedőre, akik a XX. század elején hunytak el. A tokaji Zákó-család utolsó tagja, az 1848-49-es szabadságharc honvédtisztje volt Zákó Soma (1829-1904), aki egyben az utolsó tokaji görög kereskedő is volt: a helyi temetőben nyugszik fekete márvány sírkő alatt. E görög család nevét őrzi a Tokajban található Zákó ház, mely e családról kapta a nevét: maga a Zákó-ház a tokaji Főtéren lévő átjárós (dufartos) ház. (26) A tokaji ortodox egyház utolsó görög híve, Karácsonyi Mihály királyhalmeci ügyvéd 1921-ben hunyt el.

Még egy rejtély fűződik e görög közösség történetéhez. A XVII-XVIII. századi tokaji görög anyakönyv elveszett, ezért különösen fontos dokumentum az az 1658 januárjában Tokajban keltezett görögkeleti egyházi anyakönyvi kivonat, melyen lévő írás szerint szerint „Pater György” volt itt akkor a tokaji görög pap: ezen 1873-ban kiállított okirat egy Emanuel nevű görög gyermek keresztlevele, akinek görög szülei nemes Papademos Charis és Helena voltak. Papademos Charis/Szerviczky Emánuel (1658-?) részt vett a törökök elleni küzdelmekben már 1690 előtt, mely tetteért 1690-ben I. Lipóttól nemességet kapott. Az armális borítólapján (görög betűkkel és latinus usz-végződéssel) az Emánuel Papademos név szerepel. A Charis/Szerviczky-család 1690-es armális címerképén a sisakdísz szélein két zászló nő ki, közöttük két toll ágaskodik, melyek között egy buzogányhoz hasonló tárgy helyezkedik el, míg a pajzsra pedig zöld halmon egy (jobb kezében vélhetően kardot (vagy buzogányt) magasra emelő) vitéz áll. E tokaji görög Papademos Charis-család tagjai a XIX. században immár charisi előnévvel a Szerviczky-nevet viselték (mivel Szervia városából származtak). (27)

A tokaji görög templom 1962 óta a város tulajdonát képező kiállítási teremként van használatban. Az egykori méltó és gazdag berendezésből csak a szószék maradt a templomban: ez is pusztán azért, mert nem tudták leszerelni a falról. Az alján kiterjesztett szárnyú sast faragtak be a kor mesterei, és ugyancsak sas alakját formázta a mellvédjén lévő könyvtartó is.

A régmúlt tokaji görög világra emlékeztet a görögkeleti templom hátsó, keleti falában napjainkban is látható síremlék. A 65 esztendő föld-birtokos, charisi Szerviczky György 1833 júniusában hunyt el: felesége, Karácsonyi Anna férje

emlékének örök emléket állítva egy gyönyörű vörösmárvány domborművet helyeztetett el 1842. október 15-én. (28)

Szolnok

Szolnokon 1828-ban négy kereskedő működött: közülük 2 volt görög, Csopon Prokop és Páris Tivadar. 1828-ban pedig azért honosították Szolnokon a rékasi (Pest m.) görög lakos Kirják Istvánt, mert a felesége és minden rokona Szolnokon lakott. Talán rokona volt 1830-ban Kirják István törökszentmiklósi (Heves vármegye) görög kereskedő, aki elszegényedett így engedélyt kapott a beköltözésre, mivel anyósa Szazslai Erzsébet is itt élt Szolnokon; sőt, fia, Josó és Mitró is.

Kecskemét

Kecskemét görög alapítású egyházközség, melynek története szinte legelsőként került feldolgozásra. (1) Újabb kiváló összegzés is született azóta: ez inkább gazdasági oldalról közelítette meg a kérdéskört. Ez utóbbi munka szinte teljes betekintést adott a görög kereskedők gazdasági tevékenységébe, vagyoni helyzetébe. Ráadásul túllépve a város határait, mivel az egész kereskedőtársulati, kompániai érdekeltségrendszer feltárta.

E kép alapján további következtetések is levonhatóak, mivel a többi compániánál is hasonló lehetett a helyzet. A következőkben ennek mentén igyekszünk összefoglalást adni a város görög közösségének életét, és az egyházközség történetét illetően. (2)

A görögök kecskeméti megjelenésére az első utalás a város 1698. évi jegyzőkönyvében található. 1708-ban történt meg a kompániaalapítás: II. Rákóczi Ferenc hűségükért szabadkereskedésüket védő oklevelet adott ki a kecskeméti görög kereskedők számára.

A magyarországi görög kereskedők kezdetben házaló, majd bolt, azután pedig hálózatszerű és társas jellegű karavánkereskedelmet folytattak (ezzel mintegy az üzleti kockázatot is megosztották): több településen voltak gazdasági érdekeltségeik, illetve az egyes helyeken megszerzett tapasztalataikat felhasználták a máshol folyó kereskedelmi gyakorlatukban, melynek színtere a görög kereskedőtársulat, a kompánia volt.

Görög temető és pap már 1700 előtt is volt Kecskeméten, imaházukat egy bérelt üzlethelyiségből alakították ki. Szerzetespapjaik 1710-46 között Ellasszonból érkeztek. Élénk levelezésben álltak Ellasszon, a Sinai-hegy, Jeruzsálem és Konstantinápoly monostoraival. Könyvtáruk pedig görög, magyar, német, latin és orosz könyveket is tartalmazott. (3)

A kompániát 1708-ban 28 kecskeméti görög kereskedő hozta létre. (4)

Az 1770-71-es Pest vármegyében zajló összeírás Kecskeméten 66 görögöt rögzített. (5)

Érdeemes ennek az összeírásnak az adatait összevetni, és a kecskeméti kívül még a környező településeket is figyelembe véve, összehasonlítani tenni az 1785. évi összeírás idevonatkozó adataival. (6)

„1825-ben 114, 1869-ben 143 görög élt a városban”. (7)

Véleményünk szerint ez nem a görögök, hanem az ortodoxok számát jelzi. (8)

Templomépítésre a kecskeméti görögök 1792-ben kértek engedélyt: a Szentháromságról elnevezett templom felszentelésére csak 1829-ben került sor. (9)

A görögök az 1820-as években nyertek teljes polgárjogot Kecskeméten. Még egy fontos adalék: a kecskeméti görög közösség 1828-ban levélben köszönte meg Kecskemét tanácsának a városvezetés által nyújtott segítséget a görög templom elkészültéhez. (10)

A Kecskemétre látogató egyébként könnyen rátalál a görög templomra, mert a tőle balra lévő utca neve: „Görögtemplom utca”.

A szöszék alatti vörösmárvány táblán az alapítók nevei olvashatók: „Ezen szent egyházat napkeleti szent eklézsiának vallását követő helybeli görög ajkú lakosok építették... a magasságos Isten szent neve mindenkor hellén nyelven dicsőíttessék.”

A klasszicista stílusú templom egy réginek a helyén épült fel! (11)

Az ikonosztáz Padits (Szipadits) Péter fafaragó munkája az 1820-as évekből. Padits egykor a Jankovics-műhelyben dolgozott Egerben. (12)

A képek elkészítésében négy festő is közreműködött. A Krisztus- és a Mária-alapkép a XX. század elején készült el az akkori kecskeméti lelkész és budai püspöki titkár, Csamprág István megrendelésére, szüleinek emlékére. (13)

A kecskeméti görögség a pestivel és a szentesivel együtt kezdeményezte, hogy őket ne a szerb vagy román egyházközségként kezeljék, így bizonyos autonómiával rendelkeztek: e közösség „görög alapítású magyar görögkeleti egyházközség” elnevezéssel csatlakozott a magyar ortodox egyházhoz.

Kecskeméten ma is létezik „Görög udvar”: itt nyílt meg Horeftósz Kristóf ortodox pap kezdeményezésére a Görög Kulturális Centrum (Ortodox Egyházi Múzeum és egy felbecsülhetetlen értékű könyvtár található itt, sok értékes könyvvel).

Szentés

„Módosabb görög családok a háborús viszonyok miatt 1726-ban Magyarországra menekültek, közülük Szentésen is többen letelepedtek ...”: adja hírül az évtizede megjelent, a város műemlékeit ismertető kis füzet. (1)

Az itt otthonra lelő görögök már 1742-ben templomot szándékoztak emelni az itt élő románokkal egyetemben, de még 1758-ban is csak egy kis imaházat emelhettek: ezt viszont 1784-ben toronnyal látták el. (2)

Területileg Hódmezővásárhelyhez tartoztak. Az 1785-ös összeírás meg is említi, hogy Szentésen van egy magánkápolna. (3)

A gazdag Haris-, Hadzsi- és Pap-családok kezdeményezték a templom építését: kezdeményezésük sikereként 1786. december 6-án szentelték fel Szent Miklós tiszteletére. Kisméretű, egyhajós, copf stílusú, fatornyú templom lett. (4)

A mai torony e században épült fel. (5)

Körben épületek helyezkedtek el („Görög-udvar”), ám ezeket az 1960-as években városrendezés címén lebontották. Ma a templom ezért szabadon áll. Az ikonosztáz képei és a falképek a Tenecki-műhely alkotásai. (6)

1800-ban Georgiosz Fakoni volt a lelkész, Cons-

tantinosz Panteleimon pedig a tanító. 1802-ben Fakoni távozott, és csak 5 év múlva érkezett egy görögországi szerzetes: ő 1816-ig maradt Szentesen. A szentesiek továbbra is görögül tudó papot szerettek volna: 1 évig az ungvári lelkész működött itt, majd ő is visszatért Ungvárra.

A fentebb említett görög családok közül a Hadzsiak több tekintetben is jelentősek voltak a város és környéke életében. Hadzsy Györgyöt (1800. március 17-?) számvevővé választották az 1837. november 5-i tisztújításon. 1847. február 25-én a népgyűlés megbízásából Boros Sámuel főbíró és Hadzsy György jegyző Bécsbe utazott az örökváltási szerződés legfelsőbb jóváhagyását elősegítendő: március 6-án fogadta is őket gróf Károlyi György, akinek révén a titkos tanács elé terjesztették ügyüket. Hadzsy György (Boros Sámuellel együtt) Pesten tartózkodott 1848. március 15-én az örökváltás ügyében: az ott történt forradalmi eseményeket március 18-án ismertették is a városi tanácsülésen, majd pedig a népgyűlés előtt. A forradalom után a gyalogosok századosa lett Szentesen 1848. július 16-án. (7)

A Hadzsy-ház ma is áll az Ady Endre u. 8. szám alatt: itt született meg fia, Hadzsy János. Dr. Hadzsy János (1851-1903., Topolya) iskoláit Szentesen kezdte, majd Budapesten tanult az orvosi egyetemen; később a Rókus kórházban lett gyakornok. 1898-tól az Országos Orvosszövetség igazgatótanácsai tagja. 1895-től az újverbázi kerület országgyűlési képviselőjeként tevékenykedett. (8)

Szentes is autonóm egyházközséggé lett 1868 után (Kecskemét és Pest mintájára), ezért az is megtörtént, hogy nem volt egyházi főhatósága. (9) 1910 körül a szentesi ortodoxok száma 243 lelket tett ki. (10)

A szentesi ortodox népesség összetétele még a XX. század közepén is megoszlott: a városban lakók voltak a görög származásúak, míg a tanyán juhásztorként és juhtenyésztőként élők románok voltak. (11)

Az egyházközség lelkésze 1930 táján Németh István az akkor kezdeményezett magyar görögkeleti egyház egyik szervezőjeként működött (korábban római katolikus táborig lelkész volt; majd megnősült).

A II. világháború után a parókus Popovics István lett: az egyházközség csatlakozott a moszkvai patriarkátus által 1949-ben elismert magyar ortodox egyházhoz.

Szeged

A Szeged városában lévő ortodox szerb templomban sok (és sokfelől származó) ikont láthat az érdeklődő: eredetüket tekintve ezen ortodox „ikonok (görögül: szentkép) szerb, arab, orosz, ukrán, kaukázusi és görög mesterek remekei”, de még etiópiai ikon is akad. (1)

Ennyi ikon és ennyiféle területről csak kiterjedt kapcsolatok birtokában gyűlhetett egybe. Érdekes, hogy az idevonatkozó szakirodalomban nem találtuk ezen ikonok ismertetését. (2)

A görög kereskedők minden távolsági kereskedelmi útjukról hoztak a magyarországi görög egyházközségük részére adományként értékes görög ikonokat, kegytárgyakat, könyveket.

A görög kereskedők 1754-es összeírása Szegeden 2 görög kereskedőt említ. (3)

Ez ugyan kevésnek tűnik, de ez az összeírás csak a török alattvalóként itt élő görögökre vonatkozott, a már honos görögökre nem. Utóbbiak azonban lehettek Szeged városában szép számmal (a szerbekkel egyetértésben), mert 1 szenátori hely illette meg őket a tanácsban. (4)

A Zsótér-család neve közismert volt Szegeden: családfájukat 1720-ig tudták visszavezetni. E családi hagyomány szerint ősük egy Szótér nevű görög volt (a mai magyarországi görögök között is találunk Szoterisz nevezetűt). A szálak Mindszentre vagy Gyöngyösre vezetnek: az ősök marhakereskedők voltak. (5)

Szegeden volt az ortodoxoknak egy kisebb méretű templomuk: ez a görögök birtokában állt. 1814-ben a kiskunhalasi görögök is adakoztak a leégett szegedi „templomjuk” javára. (6)

A nép „kiscerkó” néven emlegette ezt az újonnan felépített görög templomot (ez a névalak a szerb templomra utal). 1879-ben az árvíz pusztította el. (7) Térjünk vissza egy kissé a legnevezetesebb szegedi görög családra!

1833 novemberében Zsótér János és veje, Ábrahám József azzal keltett nagy feltűnést, hogy az al-dunai sziklás zuhatagokon minden veszedelem nélkül hajóztak le. (Erről még a korabeli egyik újság, a Társalkodó 1834. július 2-án megjelent száma is írt.) (8)

A Zsótér-család komoly „tiszai flotta”-tulajdonosként vált közismertté: Zsótér János évente 55, veje, Ábrahám József 14 hajóval; a család másik ágából való idősebb Zsótér Ferenc 12, az ifjabb Zsótér Ferenc pedig 5 hajóval vett részt a

szegedi áruszállításban. (9)

A szegedi Széchenyi téren Zsótér János 1844-ben építtette föl a klasszicista stílusú Zsótér-házat (Széchenyi tér 9. szám): 1848-49-ben kaszárnya és katonai kórház működött benne, 1849-ben a Szegedre menekült szabadságharcos, független magyar kormány székháza lett ez az épület (termeiben ekkoriban két alkalommal is működött a magyar országgyűlés: e klasszicista épület ma már műemlék védettségű). (10)

E Zsótér-házban 1849. július 28-án fogadta el az országgyűlés a nemzetiségekről szóló törvényt; és itt írta alá 1849. július 14-én Kossuth Lajos és Nicolae Balcescu (1816-1852) a magyar-román kibékülési tervet. (11)

A Zsótér-család tagjai már a reformkorban is Kossuth Lajost támogatták. (12)

1846-ban ifjabb Zsótér Ferenc az egyik hajóját „Kossuth” névre keresztelte: büszkén járta vele a folyami kikötőket. (13)

Zsótér János (1788-1861) hajósgazda és gabonakereskedő fia, Zsótér Andor (1824-1906) a reformifjúság vezetőjeként volt jelen Szegeden, majd honvédfőhadnagyként harcolt a szabadságharcban. (14)

Görög értékteremtés Magyarországon

A régi görögök 4%-os (keresztény) üzleti haszonnal kereskedtek: ez a magyarországi görög házak zárókövén sokszor jelképként is szerepel. Magyarországon a görögök szívós és évtizedes munkával új esélyt teremtettek maguknak, mely pár évtized múltán igen komoly eredményt hozott! A tisztességes kereskedelem lett az a terület, mely közösségi gazdasági sikert jelentett a XVII-XVIII. századi magyarországi görögség számára.

De nem minden görög kereskedő lett gazdag. Ennek kapcsán Szolnokra is utalnék, mivel itt is éltek görög kereskedők. A vallás az első diaszpóra görögsége körében alapvető összetartó erőt jelentett. Balassagyarmat, Békés, Diószeg, Gyöngyös, Karcag, Kecskemét, Léva, Miskolc, Nagykanizsa, Nagyvárad, Nagyszombat, Nagyszében, Pest, Sopron, Szentes, Tokaj, Ungvár, Vác és Zimony görög közösségei templomot vagy kápolnát építettek: a XVIII. században 35 görög egyházközség jött létre Magyarországon (a legrégebbi a tokaji volt).

A beolvadás a XIX. század második felére felgyorsult: a görögök létszáma ekkorra már nagymértékben lecsökkent. A nyelvét és szokásait megtartó görög közösségi létforma a XX. század elejére szinte teljesen megszűnt. De ma is közöttünk élnek azok az emberek, akik magyarságuk mellett őrzik emlékezetükben értékteremtő magyarországi görög elődeik emlékét, akik (több hullámban) a XV-XIX. század folyamán a török területekké lett görög szülőföldjükről új hazára letek a befogadó lelkesületű Magyarországon.

Olvasólektor: Diószegi Krisztina

Forrásjegyzék:

Tokaj

- (1) Kerekes György: Görögök Kassán a XVII. században. In.: Századok 1911. 368. o.
- (2) Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976. 27. o.
- (3) Dr. Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In.: Partium. 2008 augusztus 40-41. o.
- (4) Sasvári László: Görög kereskedők Tokajban. In.: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából. 4. Sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő Bp., 2002. 151. o.
- (5) Dr. Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In.: Partium. 2008 augusztus 41. o.
- (6) Feyér Piroska: A szőlő- és bortermelés Magyarországon (1848-ig). Bp., 1981. 180. o.
- (7) Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976. 27-28.; ugyanő Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18-19. században. In.: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 148-149.
- (8) Bánkúti Imre: A németi görögök Tokajba telepítése 1705-ben. In.: Történelmi Szemle

- 1969/3-4. 209. (a 9. jegyzetben)
- (9) Kriveczky Béla: Hodinka Antal és a magyarországi görög kereskedők. In.: Hodinka Antal emlékkönyv Nyíregyháza, 1993. 208
- (10) Uo.
- (11) Füves Ödön: Újabb adalékok a tokaji görögség történetéhez. In.: Antik Tanulmányok II (1955) 260.
- (12) Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XIX. században. Miskolc-Tokaj, 1993. 286.
- (13) Bánkuti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Dél-Alföldön. In.: Cumania III. Kecskemét, 1975. 79–102.
- (14) Sasvári László – Diószegi György: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei. 2. Debrecen, 2007. 33-34. o.
- (15) Az Országos Levéltárban tájékozódva az anyakönyvek ügyében azt a tájékoztatást kaptuk, hogy az egri ortodox anyakönyvekben szerepelnek tokaji adatok.
- (16) Dr. Diószegi György: Kirándulás a tokaji görögök nyomában. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin 2008 január-február 10-11. o. (magyarul), 12-13. o. (görögül)
- (17) Bencsik János: Tokaj város magisztrátusa és más hivatalviselői. In.: Tokaj és Hegyalja. I. Miskolc, 1989. 124.
- (18) OL „Görög nem egyesült osztály” C. 77. 165. csomó.
- (19) Bencsik i. m. 137.
- (20) Sasvári László: Számadatok a magyarországi görögökről. In.: Posztbizánci Közlemények. H. n. (Debrecen) 1994. 135.
- (21) Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században. Miskolc-Tokaj., 1993. 289. o.; Magyarország múzeumi. Összeállította Balassa M. Iván és Zentai Tünde. Bp., 1996. 113. o.
- (22) Dr. Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In.: Partium. 2008 augusztus 44-45. o.
- (23) Nagy Márta: A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998. 211. (383. jegyzet is) – Nagy szerint a Bizottságot Anna Ivanovna régensnő hozta létre 1733-ban, és 1798-ig állott fenn (!). (Uo.)
- (24) Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. 2. Bp., 1961. 303-304.
- (25) Sasvári László-Diószegi György Antal: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. In.: Ethnica. Szerkeszti Ujváry Zoltán. Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet. 2005. VII. évfolyam 4. szám 125-126.
- (26) Dr. Diószegi György: Kirándulás a tokaji görögök nyomában. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin 2008 január-február 10-11. (magyarul), 12-13. (görögül)
- (27) Dr. Diószegi György Antal: Két történelmi szakkonferencia margójára, avagy a magyarországi görögök jelentősége a Rákóczi-korszakban In.: Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2008/2. 28. o.
- (28) Sasvári László—Diószegi György Antal: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. In.: Ethnica. Szerkeszti Ujváry Zoltán. 2005. VII. évfolyam 4. szám 126.

Szolnok

Dr. Bagi Gábor: Ipar és bevándorlás Szolnokon a XIX. század első felében. In.: Szolnoki Tudományos Közlemények. XII. Szolnok, 2008.

Kecskemét

- (1) Hajnóczy Iván: A kecskeméti görögség története. Bp., 1939.
- (2) Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III. Kecskemét, 1975. 17-78.
- (3) Nagy Márta: A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998. 57. (15. jegyzet)
- (4) Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In.: Cumania III. Historia Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Szerkesztő Horváth Attila. Kecskemét, 1975. 40., 66.
- (5) Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 94.

- (6) Sasvári László: Számadatok a magyarországi görögökről. In: Posztbizánci Közlemények. H. n. (Debrecen) 1994. 133.
- (7) Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III. Kecskemét, 1975. 66.
- (8) Sasvári László: Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16-20. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok - Regnum Bp., 1994/3-4. 131.
- (9) Sasvári László: Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16-20. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok - Regnum Bp., 1994/3-4. 131.
- (10) Dr. Diószegi György Antal: Egy különleges görög kiállítás margójára, avagy a Kariatidák látogatása az első diaszpóra tárgyi emlékei körében. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2009 júniusi szám 17. o. (E levél látható volt „Görög örökség. A görög ortodox diaszpóra Magyarországon a XVII-XIX. században.” címmel a Budapesti Történeti Múzeumban 2009. április 2-án megnyílt kiállításon.)
- (11) Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 2. kötet Bp., 1961. 154.
- (12) Nagy Márta: A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998. 197.
- (13) Nagy Márta: A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998. 198.

Szentes

- (1) Bugár-Mészáros Károly: Szentes – Műemlékek. Tájak-korok-múzeumok kiskönyvtára 388. H. n. 1990. (Pagina nélkül.)
- (2) Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen, 1996. 70.
- (3) OL C. 77 165. csomó.
- (4) Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen, 1996. 70.
- (5) Bugár-Mészáros Károly: Szentes – Műemlékek. Tájak-korok-múzeumok kiskönyvtára 388. H. n. 1990. (Pagina nélkül.)
- (6) Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen, 1996. 70.
- (7) Lábadi Lajos: Szentes története évszámokban. Várostarténeti kronológia (1075-1945). Szentes, 2003. 51., 57., 58., 60., 138.
- (8) Lábadi Lajos: Híres szentesiek. In.: Szentes Helyismereti Kézikönyve. Tanulmányok. II. Szentes, 2000. 480. o.
- (9) Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen, 1996. 70.
- (10) Schematismus ... Hajdudogensis ... 1918. Nyíregyháza, 1918. 82.
- (11) Néhai Popovics István volt szentesi parókus közlése.

Szeged

- (1) A görögkeleti szerb templom ismertetője. Szeged, é. n. (Szeged Tourist kiadása, 1982.)
- (2) Nem szerepelnek ezen ikonok Nagy Márta idevonatkozó könyvében (A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998. 161.)
- (3) Füves Ödön: A görög kereskedők bevándorlása Pestre 1718-1774. között. In: Antik Tanulmányok XXII (1975) 1, 122.
- (4) Bálint Sándor: Szeged városa Szeged, 2003. 75.
- (5) Zsótér András közlése.
- (6) Bálint Sándor: Szeged városa. Szeged, 2003. 81.
- (7) Papp Izabella: Görög kereskedők a Jászkun-ságban. In: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 6. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária Szolnok, 2004. 269.
- (8) Reizner János: Szeged története. II. kötet. Szeged, 1899. 39-40.
- (9) Szeged története 1686-1849. Szerkesztette Farkas József. Szeged, 432.
- (10) Magyarország. A szerzői munkaközösség vezetője Papp Antal. Bp., 1972. 375.; Péter László: Szeged Bp., 1980. 38., 46., 49.: a Kossuth Lajos sugárút és a Széchenyi tér sarkán (szemben állva templommal, jobbra) található a Zsótér-ház.
- (11) Péter László: Szeged Bp., 1980. 46.
- (12) Reizner János: Szeged története. II. kötet Szeged, 1899. 90., 181.
- (13) Szeged története 1686-1849. Szerkesztette Farkas József. Szeged, 432.
- (14) Péter László: Szeged. Bp., 1980. 46.

Dr. Diószegi György Antal

Görög értékteremtés Újvidéken

Újvidék a Duna bal partján épült meg (a régi Szerémség területén): vele szemben Pétervárad (Petrovaradin) a jobb partján fekszik az egykori Bács-Bodrog vármegye területén. (1)

A görög kereskedők megjelenése már a török hódoltság idejére tehető. (2)

A Duna vonalát felfelé követő kereskedelmi útvonal Belgrádból indulva Zimonyon át érinti Péterváradot és Újvidéket. (3)

Az újvidéki görög aranyművesek pecsétjén görög felirat, középen kereszt, 2 szélén Cirill és Metód, valamint kehely és a templomi örök-lámpa látható. (4) Bács-Bodrog vármegye hatóságai és Újvidék városának vezetése is jóindulatúan viseltettek a görögökkel. (5)

A görögök által is látogatott újvidéki Szent Miklós ortodox templom.
(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

A görögöknek itt nem volt külön templomuk: 1796-tól minden második héten a Szent Miklós templomban volt görög liturgia. (6)

A 4-es számot is tartalmazó jelkép az újvidéki Szent Miklós ortodox templom falán lévő 1749-ből való kőtáblán.

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

A görög Ionannisz Triandafill (1799-1862) adománya révén került felújításra az 1850-es években az újvidéki Szent Miklós ortodox templom. (A görög Triandafil/Triantaphil név előfordul a miskolci és a pesti görögök között is a XVIII-XIX. században.)

Az újvidéki görögök legnagyobb sikertörténete az önálló görög iskola megteremtése volt.

Kezdetben magántanítók oktatták a görög kereskedők gyermekeit. Az újvidéki görög iskola megteremtésében a legfontosabb az a kérvény volt,

amit Szerviczky Márk (?-1794. január 6., Újvidék) nyújtott be 1781. február 1. napján Újvidék város tanácsához: az újvidéki görög nyelvű polgárok nevében megírt kérelme szerint 2000 forint adományt tettek az újvidéki görög kereskedők a létrehozandó görög iskola céljára; ő pedig telket adományozott e nemes célra, hogy ide építsék meg az iskolaépületet. Egyházi és világi görög nyelvű oktatást akartak megteremteni a közösség görög ifjai számára. (A helyi szerbek élénken tiltakoztak e terv ellen.) (7)

1807-ben Duka Tivadar 1000 forint alapítványt tett az újvidéki görög iskola céljaira. Az iskola tannyelve görög volt: 2 tanító oktatta a görög ifjakat. (8)

Az újvidéki iskola nyilvánvalóan a görög hazafias nevelés színhelye is lehetett.

Metternich kancellár 1815. április 23-án elrendelte a zimonyi és az újvidéki görögök megfigyelését. (9) Nyilvánvalóan itt lehetett a dél-magyarországi görög kereskedők legfőbb kereskedelmi hídfőállása a görög szabadságharc támogatásában.

Az újvidéki görög kereskedők által létrehozott görög iskola 1849 után már csak magánintézetként működhetett: 1873-ig létezett ebben a formában. (10)

Az újvidéki régi görög iskola épülete (a „Görögiskola” utcában).

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

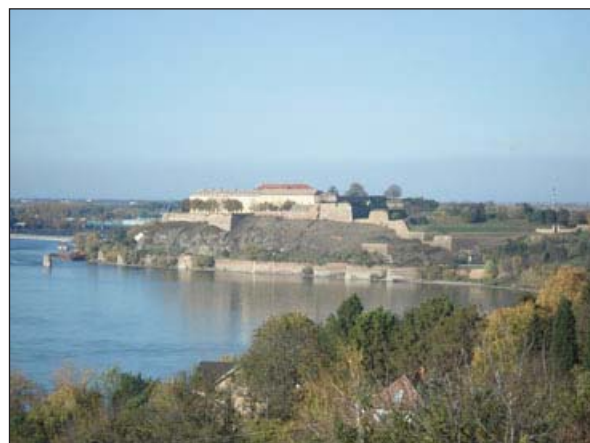
E hajdani iskola épülete ma is áll a „Görögiskola” utcában: görög nyelvű emléktábla őrzi a kapubejárat fölött e régi görög iskola korszakos jelentőségét. (11)

A görög iskola homlokzatán lévő emléktábla (a „Görögiskola” utcában).

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

Hadtörténeti vonatkozása is van Újvidéknek a magyarországi görögök történetével összefüggésben: a diószegi görög kereskedőcsalád sarjaként született Kiss Pál (1809-1867) honvédtábornok, a magyar szabadságharc egyik kiemelkedő, legendás hőse volt (a ma már Újvidék egyik városrészét képező, a Tarcál-hegység egyik nyúlványa mentén) a Duna révjénél lévő Pétervárad várának parancsnoka 1849. június 5-től szeptember 7-ig.

Pétervárad erődítménye a Duna partján, a Tarcál-hegy nyúlványán.

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

A magyar várórség elvonulása után Haynau a hadtestparancsnokokhoz hasonlóan a várparancsnokokat illetően is a legsúlyosabb büntetés kiszabását kívánta alkalmazni: Kiss Pál honvédtábornokot a pétervárad rendkívüli haditörvény-

szék elé állították, ahol 1849. december 15-én kimondták a halálos ítéletét. Történt ez annak ellenére, hogy már december 3-án megszületett Ferenc József császár Kiss Pálra vonatkozó rendkívüli kegyelmi rendelete: késve, de még időben végül azután megérkezett a péterváradai hadbíró-ságra ez az okirat, így Kiss Pál megmenekült. (12) Péterváradon született 1799-ben Minasz Albert, aki honvéd százados volt 1848-1849-ben. Görög nemzetiségű, de római katolikus vallású volt. Polgári foglalkozása könyvelő volt. 1814-ben önkéntesként vonult be a szluini határőrezredbe. 1835-től főhadnagy: e rangban Aradon teljesített szolgálatot a 2. helyőrség zászlóaljnál. 1848. júliusától a katonai kórház szervezője és parancsnoka volt Szegeden. Novembertől honvéd századosként a szegedi vár térparancsnokságának beosztott tisztje volt a fegyverletételig. Pesten állították hadbíró-ság elé: megfosztották rangjától (utóbb rehabilitálták, majd nyugalmazták 1850 októberében). (13)

Tudomásunk szerint az Újvidéktől 11 km-re fekvő Karlóca fontos hely lehet „a Karloviczi Érseki megyéhez tartozó Tisza Tokaj Görög nem egyesült Egyháznak” a további kutatása szempontjából is. (14)

A tokaji görögség XVII-XVIII. századi anyakönyvei az 1918-1919-es viharos időkben nyomtalanul elkallódtak: a miskolci görögkeleti magyar egyház (mely eme elnevezést 1931 óta viseli) 1943 táján úgy tudta, hogy a tokaji görögök egyházi anyakönyveit Karlócára vitte magával egy görögkeleti lelkész. Bízunk benne, hogy egyszer majd előkerülnek ezek a tokaji görögkeleti anyakönyvek, hiszen ez alapvető fontosságú forrást jelentene a tokaji görög közösség további kutatása szempontjából. (15)

Újvidék

- (1) Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In.: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 97-98.
- (2) Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In.: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 93.
- (3) Füves Ödön: Margó Tivadar professzor származása. In.: Orvostörténeti Közlemények 1976. 108.
- (4) Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894. 290.
- (5) Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In.: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 96.
- (6) Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In.: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 97.
- (7) Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894. 284. (E személy Szer-vüszky/Gyurkovics-néven is említődik. Rokonságuk a tokaji Papademosz/Szerviczky-családdal még nem bizonyított.) Szluha Márton: Bács-Bodrog nemes családjai Bp., 2002. 345.: Szerviczky Márk (még Gyurkovics Márk néven és) újvidéki lakosként vette meg Törökkanizsát a kincstártól 1780-ban; majd 1783. november 7-én II. József a törökkanizsai előnevet adományozta Szerviczky Márknak (Liber Regius LII. 452.).
- (8) Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894. 285.
- (9) Gerevich László: Budapest története III. kötet Bp., 1975. 401.; Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In.: Századok 1973. 109.
- (10) Érdújhelyi Menyhért: Újvidék története. Újvidék, 1894. 284-285., 287.
- (11) Elhangzott dr. Diószegi György „A görög iskola és templom jelentősége a 17-19. századi magyarországi görögök közösségi életében (a tanárok, a könyvek és a családi kapcsolatok jegyében)” című előadásán 2009. november 10-én (kedden) a Dunaújvárosi Főiskolán a „Tudomány Hete” című konferenciasorozat keretében sorra kerülő „Bölcsészet és társadalomtudományi konferencia” alkalmával.
- (12) Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp., 2000. 15., 91., 167.
- (13) Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. 416. o.
- (14) Tokaj görög egyházának kereszteltek tartalmazó anyakönyve 1841-ből. (Jelzet: IV-B. 2420. Zemplén vármegye felekezeti anyakönyvei másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1821-1895. Tokaji görögkeleti (görög nem egyesült) felekezeti anyakönyvi másodpéldányok 1827-1847.; Tokaj görög anyakönyvei az 1821-47. évekből – „Szent Miklós Görög nem egyesült Szent Egyház” anyakönyvei)
- (15) Sasvári László—Diószegi György Antal: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. (Sasvári László szerzőtársammal.) In.: Ethnica. Szerkeszti Ujváry Zoltán. 2005. VII. évfolyam 4. szám 127-128.

Dr. Diószegi György Antal

Görög jelenlét Zimonyban

Az egykori Bács-Bodrog vármegye területén fekvő Zimony volt a legjelentősebb átkelőhely a görögök határátlépése szempontjából: a reformkorban Minas Ferenc dolgozott a zimonyi vesztgáz orvosaként. (1)

Egy osztrák miniszter fia, gróf Haugwitz Ottó Károly és a brünni gyáripari hivatal felügyelője, Procop Ferdinánd Lajos 1755-ben magyarországi körutat tettek, melynek során Zimony kapcsán Manoli görög kereskedőt említették. (2)

A zimonyi ortodox templom.

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

Még egy adalékot említenénk a pesti, a zimonyi és az újvidéki görögök kapcsolatrendszeré okán: még 1814-ben megalakult a görögök titkos szabadságharcos társasága, a Filiki Eteria: Pest-Budán Bekella Miklós gazdag görög kereskedő volt az, aki a Magyarországon e munkának az irányítását

A zimonyi ortodox templom falán lévő görög nyelvű sírkövek egyike.

(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009. november 9-én.)

végezte (1804-1820 között a pesti görög iskola igazgatójaként is tevékenykedett): nagy hatékonysággal segíthették a magyarországi görögök ezt a titkos tevékenységét, mert Metternich kancellár 1815. április 23-án elrendelte a zimonyi és az újvidéki görögök megfigyelését. (3)

Fényes Elek ezt írta 1839-ben Zimonyról: „Leggazdagabb, legszebb s legnagyobb kereskedést űző szabad katonai város az egész katonai végvidéken a Száva és Duna vizek összefolyásánál. Nádor Fejérvárnak (Belgrád) által ellenben.” Van itt „... harminczad (már ezelőtt 57 évvel 100 000 Ft jövedelmet hozó) posta, vesztglő intézet és kereskedési osztályzat mellynél a törökökkel minden nap vásár tartatik. Átmeneti kereskedése török portékákkal, felette nagyfontosságú”. (4)

A zimonyi görögök közül a Spirta-családot kell megemlítenünk. Egyikük, Spirta Demeter jelentős földbirtokkal rendelkezett Alsókabod településen (Bács-Bodrog vármegyében), ahol tégláégető gyárat üzemeltetett. (5)

Az 1840-es években a délvidéki görög kereskedők kezében volt a Győrbe, Ausztriába irányuló gabonakereskedelem: Spirta Péter 1844-ben 5 hajóval összesen 39 ezer mérő gabonát szállított ezen az útvonalon. (6)

Zimonyban működött Spirta György görög gabonakereskedő is, akinek jelentőségét az adja igazán, hogy kimagasló szerepe volt a magyar hajózás történetében is. (7)

1858 augusztusában hajózási engedélyt kapott Spirta György: saját hajójával kívánta terményeit Zimonyból Bécsbe szállítani: megbízása alapján Medgyaszay István (1819-1882) hajóskapitány terve szerint az Újpesten építették meg 1859 októberére az „Archimedes” gőzöst. A hajó egyedi konstrukciójával meglepő újdonság volt a Dunán. Az „Archimedes” 1860 januárjában indult első útjára Medgyaszay parancsnoksága alatt. (8)

A 330 tonnás hordképességgel rendelkező „Archimedes” igazi különlegességet jelent a magyar hajózás történetében: ez volt az első áruszállító csavargőzös, és újpesti kisiparos hajóépítők készítették el. Gazdaságilag is megérte Pesten legyártatni: 15%-kal olcsóbb volt a másutt épített hasonló hajókéznál. Első (658 km-es) útját Török-Becse és Győr között 80 óra alatt tette meg: a folyásiránnyal szemben haladva 8,2 km-es sebességgel haladt: a „Pester Lloyd” 1860. május 2-i számában örömmel üdvözölte e hajó megjelenését a Dunán. (9)

Egy másik újsághír szintén nagyra tartotta a hajó megépítését, azonban a kockázatokról is szólt. „Az „Archimedes” magyar csavargőzös, melyet most gyakrabban említnek a lapok, készült Új-Pesten, Medgyaszay István derék hajóskapitány terve szerint s felügyelete alatt s ugyanezen szakértő kapitány vezetése alatt megtette kísérleti útját Győr és Új-Becse közt. A csavargőzös Spirta zimonyi nagykereskedő tulajdona. Első útjában a hajót azon baj érte, hogy a Szávából a víz alatt jött tuskóba ütdöve megsérült; de az akadály daczára, Török-Becsétől Győrig a 101 1/2 német mfányi utat teherrel 80 óra alatt tevé meg; Győrtől Törökbecsére pedig 58 óra alatt érkezett. De Medgyaszay kapitány reméli, hogy némi javítások után a hajó az utat fölfelé 75, lefelé 50 óra alatt teendi meg, holott az utat a Dunagőzhajótársaság

hajóinak fölfelé 100 óra lefelé 68 óra kell! És így az Archimedes minden eddig ismert dunai gőzhajók közt leggyorsabban jár; e mellett készítése 15 százalékkal olcsóbbba került, mint ha a budai hajógyárban készült volna, bár ezt nem gyári, hanem csak közönséges kézmivesek készítették, kiknek ez nem volt mestersége s az építő Medgyaszay nem rendelkezhetett egy minden szükségességekkel ellátott gyár felett. Az Archimedes 200 láb hosszú, 12 láb széles és 8 láb magas, kétárboczos hajó. Reánk magyarokra nézve az első jelentékenyebb eredménye a Duna felszabadulásának és a Dunagőzhajótársaság hosszú egyed-árussága megszüntetésének. Reméljük, hogy Szeged, Pest, Győr stb. nagykereskedői követni fogják Spirta ur példáját és saját gőzöst fognak szerezni, hisz már fényesen megczáfola az Archimedes létrejötte azon előítéletet, hogy a budai hajógyáron kívül nem lehet hajót építeni, és hogy a magyar ember ily vállalat létesítésére nem volna alkalmos.” (10)

Spirta hajója más vállalkozások számára is új irányt adott a szállítmányozásban.

„(A dunagőzhajózási-társulat) okt. 17-én egy gőzhajót küldött a győri Dunán föl Mosony-felé a víz megvizsgálására, hogy alkalmas-e a hajózásra? Hogy alkalmas, azt már hónapokkal ezelőtt Medgyaszay kapitánynak Spirta hajójával Mosony alá evezése mutatta.” (11)

A „Pester Lloyd” 1865 egyik januári számában hirdetés is megjelent a hajó tekintetében: „A görög templom előtt horgonyzó „Archimedes” csavargőzös kapitánya Medgyaszay István felvesz rakományt Pesttől Belgrádig az összes dunai állomásokra. Legközelebb február 8-án indul. A fuvardíj vámmázsánként (50 kg) be és kirakodással Pestről Belgrádig 10 uj krajcár, kivéve terjedelmes árukat. A közben eső állomásokra a távolság arányában viszonylag olcsóbb. Biztosítási lehetőség a hajón.”

Nevezetes hajózástörténeti tett volt ezen hajó megépítése, mely megdöbbentő módon még Ausztráliában is közlésre érdemes hír lett. Egy ausztrál napilap, a The Moreton Bay Courier 1860. február 18-i (szombati számában) arról írt, hogy „Az Archimedes nevű gőzhajó, amelyet Újpesten építettek egy Spirta nevű kereskedő részére, balesetmentesen lehajózott a folyón Pestről Zimonyba. Az Archimedes az első magántulajdonban lévő hajó, melyet a Duna osztrák oldalán navigáltak azóta, hogy a Császári és Királyi Dunai Gőzös Navigációs Társaság monopóliumát eltörölték.”

1866-ban az „Archimedes” csavargőzöst eladta a Spirta cég: új tulajdonosai között ott találjuk a nagybecskereki görög Barakó Bazil kereskedőt. 1888 után nem tudni mi lett e hajóval. (12)

Az 1853-ban Spirta Demeter görög kereskedő által építtetett zimonyi földszintes Spirta-házban napjainkban Helytörténeti Múzeum működik. (13)
Zimony

A zimonyi Spirta-ház (ma múzeum).
(A fényképet készítette: dr. Diószegi György 2009.
november 8-án.)

- (1) Széchenyi István: Napló. Válogatta, szerkesztette és a fordítást ellenőrizte, a jegyzeteket és a szerkesztői utószót írta Oltványi Ambrus. Bp., 2002. 1308.
- (2) Karlovsky Endre: Magyarország kereskedelmi viszonyai 1755-ben. Gróf Haugwitz és Procop egykorú jelentése nyomán. In.: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. 219.
- (3) Gerevich László: Budapest története III. kötet Bp., 1975. 401.; Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In.: Századok 1973. 109.
- (4) Fényes Elek: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. VI. kötet. Pest, 1839. 197.
- (5) Dr. Borovszky Samu: Bács-Bodrog vármegye. I. Magyarország vármegyéi és városai. Bp., 1909. 30.
- (6) Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Bp., 1980. 17., 20., 32.
- (7) Dr. Jankó Béla: A magyar dunai gőzhajózás (h. é. nélkül) kézirat 75. (lelőhelye: MAHART Hajózási Szakkönyvtár. Leltári szám: 7949.
- (8) Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VIII. kötet. Bp., (1902.) 1981. 959. o.: Medgyasszay István címszónál.
- (9) Dr. Jankó Béla: A magyar dunai gőzhajózás (h. é. nélkül) kézirat 75. (lelőhelye: MAHART Hajózási Szakkönyvtár. Leltári szám: 7949.
- (10) Mi ujság? In.: Vasárnapi Ujság 1860.
- (11) Közlekedés. In.: Vasárnapi Ujság 1860.
- (12) Dr. Jankó Béla: A magyar dunai gőzhajózás (h. é. nélkül) kézirat 76. (lelőhelye: MAHART Hajózási Szakkönyvtár. Leltári szám: 7949.
- (13) Csiffáry Tamás: Vajdaság gyöngyszemei. Bp., 2007. 104.

Dr. Sasvári László — Dr. Diószegi György Antal

A XVIII–XIX. századi görögség magyar nyelvű ortodox istentiszteleti könyvei

A régi magyarországi görögök életében a vallás, a keresztény tanítás komoly összetartó erőt jelentett. Ragaszkodtak templomaikhoz, majd mindegyik ortodox egyházközség kialakulásának az idejéből hozhatunk példákat hitörző törekvéseik megvilágosítására.

A görög templom mintegy megtartó központ is jelen volt: összefogta az ortodox közösséget, lehetőséget adott nekik a sorsközösségük és adományozó lelkületük megélésre; végrendeleteikben bőkezű adományokat hagytak egyházukra és más intézményekre is; és ezt még a legszegényebbek is fontosnak tartották az egyházuk tekintetében. Az istentiszteleti élet tekintetében van arra is adat, hogy a tanítói szerződésben a feladatok közé tartozott a tanulókkal közösen sorra kerülő napi ima, ünnepnapokon a liturgia és vecsernye megtartása; és a tanulók az istentiszteleteken egyben az énekkar szerepét is betöltötték.

I. Az első görög alapítású ortodox egyház Magyarországon; avagy a XVII. századi tokaji görög pap, Izaiás jelentősége

Egy korai adat: 1676-ban a tokaji görög pap Izaiás volt. (1) Az ő személye azért fontos, mert a történeti hagyomány őt tartja az első fordítónak.

A XVII. századi Charis/Szerviczky-keresztlevelek alapján nyilvánvaló, hogy már a XVII. század közepén volt Tokajbananyakönyvezés, és a tokaji görögkeleti egyházközségnek már ekkor több filiája is volt: ennek csak az lehet a magyarázata, hogy ekkor kizárólag Tokajban létezett görög ortodox egyház. (2)

Ráadásul itt a XVII–XVIII. század folyamán mindig voltak görög papok az Athos-hegy kolostoraiból, akik leveleztek is görög földön élő szerzetes-társaikkal: ekként a hegyaljai görögök is folyamatosan levelezésben álltak ortodox főpapokkal és görög kolostorokkal. (3) A tokaji görög közösség az ortodoxia kötelékét mindvégig fenntartotta. (4)

(Megjegyeznénk, hogy az 1667. és 1690. évi királyi kiváltságlevelek azt írták elő, hogy csak olyan lelkészeik lehetnek, akik a munkácsi görög katolikus egyházmegye szolgálatában állnak.)

Ebben a korban még egyáltalán nem beszélhetünk magyarországi görög ortodox egyházzal: ilyen jellegű egyházkerület nem volt a hazai ortodoxián belül. Viszont jelentős számban voltak olyan egyházi közösségek, melyeket görögök alapítottak, vagy amelyekben a görögöké volt a vezető szerep, vagy jelentős volt a befolyásuk: Békés, Dunaföldvár, Eger, Gyöngyös, Győr, Hódmezővásárhely, Karcag, Kecskemét, Miskolc, Pest, Ráckeve, Szentendre (Greckska-templom), Szentes, Tokaj és Vác ortodox közösségei jó példák erre. (5)

A fent említett Izaiás lelkész neve kapcsán a teljesség kedvéért meg kell említenünk egy (dr. Sasvári László által felfedezett) sokat idézett és elemzett sorsdöntő fontosságú 1694-ben kelt tokaji jegyzőkönyvben megtalálható szöveget: „*Mostan városunkba jött görögök és rácok papja, Ezaiás archimandrita vette meg néhai Sziles Mátyásné Tót Ilona asszony házát, mely vagy on itt nemes Zemplén vármegyében a mi városunknak vár előtt való Víz uczáján Sütő mester háza szomszédságában, hatvanhárom forintokon*”. (6)

A „*Mostan városunkba jött*” kifejezés és a házvásárlás egyértelműen arra enged következtetni, hogy ekkor jelentősen meggyarapodhatott a görög hívek lélekszáma. (7)

E lélekszámgyarapodásnak véleményünk szerint az alábbiak lehettek a közvetlen előzményei: a debreceni görögök egy része 1693 után Tokajba költözött, majd 1708-ban még a maradék Debrecenben élő görögség is átköltözött Tokajba. (8) Érdemes Izaiás személyére visszatérnünk, mivel a közelmúltban két olyan tanulmány is megjelent, melyek foglalkoznak vele. (9) A két írásban ellentmondásos adatok is szerepelnek, melyek összevetése alapján megkíséreljük fölvezetni Izaiás életútját. Megítélésünk szerint a görög Izaiás tokaji papi tevékenysége komoly fegyvertény lehetett a kor

egyházi viszonyai között: ez lehetett az oka annak, hogy De Camillis János József (1641-1706) XIV. munkácsi püspök őt tette meg (tapasztalatai, helyismerete okán) debreceni parókussá és a partiumi részek helynökévé. De Camillis 1689-ben érkezett Rómából azzal a céllal, hogy a munkácsi egyházmegye zilált viszonyait rendezze (egy 1700. évi XVIII. és XIX. századi könyvek szerint De Camillis püspök és Izaiás archimandrita rokonságban álltak egymással; és valójában együtt érkeztek Rómából). De Camillis János József Chios szigetén született (katolikus vallású görög szülőktől). (10) Izaiás szülőhelyeként a kisázsiai Trapezuntot jelölik meg az írások, tehát pondoszi görög volt; és később Athos-hegyi szerzetesként élt, tehát ortodox volt. Azt elképzelhetőnek tartjuk, hogy Izaiás tokaji görög lelkészként ment ki Rómába: ott vélhetően uniót, majd a püspök kíséretében térhetett vissza; és ekként 1692-ben debreceni parókussá, majd helynökké lett. 1700-ban Bikszádon alapított monostort: e minőségében Károlyi Izaiás néven ismert, és ez arra utal, hogy az 1690-es években Nagykárolyban is tevékenykedhetett. Halálának időpontja is bizonytalan (1701., 1703., 1705.): megítélésünk szerint 1701-ben hunyhatott el, mert I. Lipót király Szatmár vármegyéhez levélben fordult a gyilkosai kézre kerítése érdekében. A végleges választ talán a tokaji ortodox anyakönyv fellelése után adhatjuk meg, melyről úgy tudjuk, hogy 1920 táján Karlóccára kerülhetett. (11)

Fontos iratai a kornak a tokaji görögkeleti „*Szent Miklós Görög nem egyesült Szent Egyház*” 1827-1847 közötti anyakönyvei, melyek (dr. Diószegi György 2008. évi kutatása eredményeként) Sátoraljaújhely levéltárában ma már külön nyilvánított iratköteggé mint megtalálhatóak (korábban a görög katolikus egyházi iratok közé voltak berakva): ezen anyakönyveket a fenti pecsétel látták el a görög papok. Az egyházközségi pecsét leírása: két, hátsó lábán álló oroszlán által közrefogott ovális alakú címerpajzs-formán a csőrében keresztet tartó, szárnyait kitaró, fészkeről mintha röppenni készülő galamb (esetleg sas); legfelül pedig a tetején kereszttel ékesített korona látható: egyik oldalán „P”, a másikon „K” betűkkel, melyek Jézus Krisztust jelölik. (12)

II. Jelentős magyar nyelvű görög ortodox könyvek a XVIII–XIX. században

A görög nyelven írott könyvek a XVIII-XIX. században igen nagy számban voltak jelen az európai

könyvpiacra. Homérosz eposzai és a görög filozófusok művei a felvilágosodás korának kedvelt olvasmányai közé tartoztak.

A felvilágosodás filozófusai az ókori görög előzményekhez nyúltak vissza saját koruk értelmezése, és az állam demokratikus intézményrendszere megteremtése érdekében.

Mintát jelentett az ókor áthagyományozott bölcsességszeretete, és mitológiája is. A kor művelt embere csak az lehetett, aki beszélt görögül és latinul: ez egyben a 18. század nemzetközi tudományos kapcsolatrendszerében is teljességgel érvényesült, a különböző nemzetek tudósai és filozófusai e két nyelven értekeztek egymással. (Ez Magyarországon éppen ilyen alapvető volt: elég csak a pest-budai „*Ephemerides Budenses*” latin nyelvű újságra hivatkoznunk, melyet a nevezetes illuminátus Spilenberg Pál pesti ügyvéd szerkesztett az 1790-es évek elején.)

A Kecskeméti Görög Kulturális Központ állományában megtalálható görög nyelvű könyvek közül kiemelném az alábbi: Konsztandinosz Karaioannis „*A grammatika kincsestára*” I. kötetét Budán adta ki 1796-ban, mely ógörög grammatika könyv volt a magyarországi görög diákok számára. A kiadást a Janinából származó Polizoisz Kondosz gondozta, aki 1794-1801 között Magyarországon, Pesten, majd Tokajban tevékenykedett tanítóként és görög papként.

A XIX. század első felétől azonban már megindult a természetes beolvadás folyamata: ez az iskola- és párválasztási szokások megváltozásával párhuzamosan zajlott. A vallásos élet igénye változatlanul jellemezte e kor magyarországi görögségét, de egy részük, főként a fiatalabbak egyre kevésbé értették a templomi istentisztelet nyelvét: felvetődött a magyar nyelvű vallásos nevelés igénye a görög ortodox hit megőrzése céljából.

Győr ortodox egyházközsége már a XVII. század előtt fennállott: a ma is álló ortodox templom 1727-ben épült fel (a XIX. század eleji templomdíszítés, és a görög feliratú ikonosztáz is a görögök vezető szerepének szép emléke): 1770-ben már görög nyelvű iskola működött a városban; 1801-ben mégis magyar nyelvű hittankönyv jelent meg a győri ortodox ifjúság számára (ez egyben a fent már leírt békés beolvadásra utaló körülmény is).

Szekeres Athanáz (?-1794., Bécs) győri ortodox lelkész nevéhez fűződik az „*Imádságos könyvcske*”, melyet a Bihar vármegyében élő Angyaláki Miklós székelyhídi kereskedő adott ki (van, aki szerint már 1740-ben, a mi megítélésünk szerint

inkább 1780-ban; majd pedig második kiadásban Győrben 1801-ben is). (13)

Jellemzően a görög templom közelében állt a paplak és az iskola épülete. Az iskolák intézménye is fontos alapértéket képviselt a görögök számára: ennek liturgikus vonatkozása, hogy a napi hivatalos imádságoknak (zsoltosma) a reggel 6-kor, délelőtt 9-kor, déli 12, majd délután 3 órakor végzendő részeit tartalmazta az imaórák könyve (horologion). A pesti görög iskolában a horologion 2 éven át volt az oktatás része. Pesten 1796-ban nyitotta meg kapuit az ógörög és az újrörög iskola: az ógörög iskolában (valójában tagozat) a klasszikus görög nyelvet tanították, ám (részben anyagi okok, részben tanulóihiány miatt) 1820-ban megszűnt.

Az iskola vezetését az egyházközség által javasolt igazgató végezte. Két évente pedig egy vagy két iskolagondnokot választottak. Az iskoláknak a tanításhoz felhasznált liturgikus könyveken kívül tankönyvek is rendelkezésre állottak: az egri közösség könyvtárából megmaradt 18 könyv is ezt igazolja. Pesten kívül még Miskolcon, Kecskeméten, Tokajban és Gyöngyösön is volt könyvtár. Fontos ismét rögzítenünk, hogy a görög anyanyelvű iskolák sem tudták azonban a természetes beolvadás folyamatát megállítani: az ortodox vallási és hitbeli élet megtartásához feltétlenül szükség lett a magyar nyelvű könyvekre is.

Az első hittankönyv egy katekizmus volt (kérdés-felelet formájában dolgozta fel az ortodox tanítást): Mogilas Péter *„Igaz vallástétele a Napkeleti Közönséges és Apostoli Eklézsiának, amely Görög nyelvből Magyar nyelvre fordítottatott Miskolczi István által. Most pedig a nem egyesült Napkeleti Görög Vallást és hitet tartó keresztényeknek lelki hasznokra és épületekre a maga költségén kinyomattatta és a világ eleibe botsátotta Miskolczi Miklós. Pesten. Nyomtatott Patzkó Ferencz betűivel, 1791.”* (14) Tudomásunk szerint Miskolczi István és Miklós (apa és fia) kecskeméti görög kereskedők voltak, akik e művet a boltjaikban árulták.

Győrben még egy katekizmus jelent meg, ennek is a címe elmondja, amit tudnunk kell róla: *„Kis Katekizmus, avagy rövidre vett igazhitű vallástétele a Napkeleti Görög Anyaszentegyháznak. Összeszerkesztetett és kiadatott a karlovici érsekiségben 1774. esztendőben, most pedig a Győrti Szentegyháznak lelkipásztora Georgievits Aaron által Görög nyelvből magyarra fordítottatott, és a fent nevezett Anyaszentegyház ifjúságának hasz-*

nára közre botsátottatott, Győrben, Sreibig József betűivel, 1801.” (15) Georgievits Aaron korábban az egri, majd pedig a győri görög közösség lelkészeként tevékenykedett.

A következő könyvkiadási helyszín Vác városa volt: 1760-ban 7 görög család élt itt (35 fővel). E közösségbe tartozott a két görög Tolojani-fivér, Demeter és Tamás, akik közösen rendelkeztek Vácott egy bolttal és két raktárral. A későbarokk ortodox templom 1793-ra készült el: Szent Miklós tiszteletére 1795 szeptemberében Popovics Dénes budai püspök szentelte föl. A templom annak az egyemeletes háznak az udvarán épült fel, melyet Mandzsuka (alias Mandzuku) Athanáz ajánlott fel a parókia céljára. Mandzuku Athanáz sírfeliratát 1942 előtt találták meg a váci temetőben: a nagybátyja lehetett Demetrius Mancsugu (?-1779) görög kereskedőnek, akinek Vácott is volt egy kis üzlete 1757-ben a váci városháza épületében. Itt élt Argenti Döme (1809-1893), aki közismert homeopátiás orvosként gyógyított. E korszakból két könyv is kapcsolódik Vác városához. Az egyik *„A Jeruzsálemi Görög Anyaszentegyháznak Szent Miséje alatt való imádságok. Vátzon. Nyomtatott Máramarosi Gottlieb Antal betűivel. A Vátzi Görög Templom számára 1801.”* (16) (A „Jeruzsálemi” jelző az ortodox egyház apostoli gyökerére utal!)

A másik könyv ismertebb, sőt még a XX. század közepén is használatban volt a magyar ortodox templomokban: *„Evangeliumok és Epistolák, melyeket esztendő által olvastat a napkeleti nem egyesült Görög Keresztény Anyaszentegyház Vársánapokon és némelly jeles Ünnepeken, és a Boldogságos Szűz Máriának és némelly Szenteknek élete. Magyar nyelven kibotsájtattotta Stériady Teodor, tataji kalmár. Vátzon, nyomtatott. Máramarosi Gottlieb Antal betűivel. 1802. eszt.”* (17) E könyv a liturgia olvasmányait tartalmazza, de magyarázatok is vannak benne: ez utóbbi arra utal, hogy nem kizárólagosan templomi használatra, hanem olvasása révén a családon belüli vallásos élet gyakorlásának céljaira is szánta. (Személyes tapasztalattal rendelkezünk arról, hogy ez a Vácott 1802-ben megjelent könyv használatban volt a gyöngyösi ortodox templomban 1950-1960 tájáig; sőt, a budapesti Váci utcai kápolnában olykor még napjainkban is.)

A természetes beolvadás jeleként, és egyben a vallási türelem és a mások megtisztelése példaként értékelhetjük a következőkben írtakat. Ismert, hogy 1790 táján már hangzott el magyar

prédikáció a miskolci görög templomban. De fontosnak tartjuk megemlíteni azt az eseményt, amikor 1809. szeptember 14-én a gyöngyösi ortodox templom tornyára helyezték fel a keresztet. Ünnepeles, igazi ökumenikus jelleget öltő eseményt jelentett ez a sok vendéggel és látogatóval: a parókus középső fia fehér szertartási ruhába öltözve magyar nyelvű alkalmi imádságot mondott (erről egy korabeli újságcikk számolt be). (18) Ez vélhetően kéziratból történhetett. (Itt utalunk arra, hogy az 1950-es években a gyöngyösi lelkész gépírási lapokból összeállított füzetet használt az istentiszteletekkor.)

A magyar nyelvű imádságok okán két imakönyvet is kiemelnénk: az egyik fontos adat e tekintetben, hogy 1798-ban Komáromban megjelent Demetrovich Emánuel imakönyvének második kiadása (Komáromban 1754-71 között 14 görögöt; az 1785-ös lelkézi összeírásban pedig 32 ortodox házat, a fele lehetett görög, írtak össze 1 lelkésszel.) A mai komáromi ortodox templom már a negyedik a sorban: 1754-ben kezdték meg építését, 1770-re fejezték be. Itt élt Jókai Mór „*Aranyember*” regényének főhősének mintája, a görög Domonkos János gabonakereskedő.

A másik imádságos mű pedig egy, a legszükségesebb imákat tartalmazó, kicsi, de (többszöri kiadása okán igen) jelentőssé lett könyvecske: „*Imádságos könyvecske, mellyet a napkeleti Anyaszentegyház Nemes Magyar Országban lakó némelly híveinek lelki hasznokra a görögből Magyarra fordítottatott és maga költségén kinyomtatott Karapács Demeter gyulai kereskedő. Pesten Füstkuti Landerer Mihály betűivel, 1795.*” (2. kiadás: Buda, 1814.; 3. kiadás: Nagyvárad, 1832.; 4. kiadás: ugyanott, 1854.; 5. kiadás: Debrecen, 1859.) (19)

E többszöri kiadás jól mutatja a görög közösség nemzedékenkénti lelki igényét a hitük megtartása és megélése iránt. (E gyulai kereskedő által kiadott, Karapács-féle könyv egy példánya látható volt 2008 tavaszán a Budapesti Egyetemi Könyvtárban megrendezésre került Zavirasz-kiállításon). E térségben az első görögök már 1695 után megjelentek: hamarosan egész Békés vármegye kereskedelmét az irányításuk alá vonták, leginkább vegyeskereskedést és állattartást űztek.

A következő könyv Karcag városához fűződik: az itteni görög templomot Szent György tiszteletére szentelték fel. Az előkészületi oltárnál lévő freskón 1798-as évszám olvasható. Az ikonosztáz a formai elemek alapján a Jankovics-műhelyhez köthető: az

egyik ikon hátlapján található „*J. M.*” monogram vélhetően Jankovics Miklósié. Az ikonosztázon van egy görög nyelvű szalagszerű felirat, mely arról tesz tanúbizonyságot, hogy 1811-ben fejezték be Rácz Mihály gondnoksága idején. Az 1860-as években egy terjedelmes és gazdag tartalmú könyv is megjelent itt: „*Ortodox hitvallók Imakönyve, vagy a görög Synopsis magyarja, mely tartalmaz minden alkalmi imákat és könyörgéseket; hótárt a Keleti Egyház rendszerében; száz évre szóló húsvéti táblázatot, és függelékül: keresztényi útmutatást. Fordította görögül Popovics János g. n. e. lelkész, Karcagon 1861. Nagyvárad, Tichy Aladár nyomtatása 1861.*” (20) (A „g. n. e.” jelentése: görög nem egyesült.) E könyv függelékében (településenkénti bontásban) szerepel az előfizetők névsora: például a 25 görög által lakott Tokajból heten is megrendelték; a sokkal nagyobb létszámú miskolci közösség tucatnyit rendelt; de fontos megemlítenünk az ekkor már tiszai birtokán élő Kiss Pál honvédtábornokot, aki három példányt vásárolt meg; és az 1861-ben Tiszabüdön lévő kúriájukban élő Dogaly Anna és Dogaly Júlia is a megrendelők között voltak. A Karcagon szolgálatot teljesítő Popovics János parókus (1852-1896) ezen 1861. évi magyar nyelvű könyvében jelentős liturgikus szövegeket tett közzé; jelentős fordítói munkát is végzett: több liturgikus fordítása is fennmaradt magyar nyelven. (21)

Fontos kiemelnünk azt is, hogy Popovics János könyvének bővebb címében szerepel az is, hogy tartalmaz „*hótárt a Keleti Egyház rendszerében; száz évre szóló húsvéti táblázatot ...*”: tehát naptári része is volt művének. Ez azért lényeges, mert általában az köztudott volt, hogy a római katolikus és a protestáns egyházak ún. újnaptára és az ortodoxok ónaptára között az állandó ünnepek között két hét eltérés van; a Húsvét meg olykor egybeesik, máskor meg nem. (Az állandó ünnepek újnaptár szerinti megtartására egyes ortodox egyházak a XX. században tértek át.) A korabeli kalendáriumok, melyek az 1700-as évektől könyv alakban kerültek kiadásra, egyre nagyobb számban láttak napvilágot: ezek tartalmazták az ónaptárt és az újnaptárt is, így könnyen utána lehetett nézni az ortodox ünnepek időpontjának is. A görög családok hitörző világát jelzi, hogy megölték ünnepeiket, és (mint fentebb tapasztalhattuk) erre nem ortodox vendéget is szívesen láttak.

Popovics János parókus „*Aranyházjű Szent János liturgiája*” címet viselő kézírata 1943-ban jelent meg nyomtatásban (kiemelkedő jelentőségű

unokája, Popovics Konstantin miskolci görög lelkész gondozásában).

(Még egy megjegyzést tennénk: a görög nem egyesült vallású, Popovics János 1833-ban a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium II. osztályában tanult.) (22)

III. Zárógondolat

Miskolc utolsó görög származású ortodox lelkésze, Popovics Konstantin lelkési szolgálatának első két évét Karcagon töltötte, és innen került Miskolcra (viszont Karcagot továbbra is adminisztrálta): Miskolccal együtt került Karcag a magyar ortodox egyházhoz az 1950-es évek elején. (23)

A szentesi görög alapítású egyházközség lelkésze 1930 táján Németh István volt, aki az akkor kezdeményezett magyar görögkeleti egyház egyik szervezőjeként működött. (24) E szentesi pap ekkoriban magyar görög katolikus liturgikont (miskönyvet) használt: ebbe kézírással bejegyzéseket is eszközölt, görög nyelvű szövegrészleteket is felhasznált az istentisztelet során. E könyv később Kricsfalusi Ferenc görög katolikus lelkész tulajdonába került (aki az 1960-as években a Rózsák terén lévő görög katolikus templomban szolgált; az 1970-es években pedig a kispesti egyházközségben).

1950 táján használtak görög katolikus énekeskönyvet a pesti Petőfi téri görög templomban is. Magyar nyelvű liturgikus könyvsorozat a XX. század második felében (akkor is csak fokozatosan) került megjelentetésre.

Izaiás fordítói munkásságát csak másodlagos források említik. Az azonban mindenképpen feltűnő, hogy egyes további fordítások kapcsolódnak olyan településekhez, melyek Tokaj tágabb vonzáskörzetébe tartoznak: Székelyhíd, Gyula, Karcag. Véletlen lenne? Inkább annak a véleményünknek adnánk hangot, hogy Izaiás tulajdonképpen fordítói alapot teremthetett (bár e kérdés egyértelmű megválaszolása nyilvánvalóan további elmélyült kutatómunkát, és összehasonlító szöveg-elemzést igényel).

Tisztelet illeti az első görög diaszpóra hitörző könyvkiadási teljesítményét: a XVIII–XIX. századi görögök által megteremtett szellemi örökség értékes világségi hagyaték a mai magyarországi görögség számára.

Források:

- (1) Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök és rácok nyelvemlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció). Bp., 1976. 28. o.
- (2) Sasvári László tanár: Az orthodoxia Tokajban. In.: Egyházi Krónika, XV. évfolyam 1966/3-4.
- (3) Füves Ödön: Újabb adalékok a tokaji görögség történetéhez. In.: Antik Tanulmányok II/1955. 260. o.
- (4) Hodinka Antal: A tokaji görög kereskedő társulat kiváltságának az ügye 1725-1772. Bp., 1912. 9. o.
- (5) Sasvári László-Diószegi György Antal: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. In.: Ethnica szerkeszti Ujváry Zoltán Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet 2005. VII. évfolyam 4. szám 124. o.; Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen 1996.
- (6) Sasvári László tanár: Az orthodoxia Tokajban. In.: Egyházi Krónika, XV. évfolyam 1966/3-4.; Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976. 27-28.; ugyanő Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18-19. században. In.: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 148-149. o.
- (7) Sasvári László tanár: Az orthodoxia Tokajban. In.: Egyházi Krónika, XV. évfolyam 1966/3-4.
- (8) Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII–XIX. században. Miskolc-Tokaj, 1993. 286. o.
- (9) Ivancsó István: Izaiás szerzetes papi tevékenysége De Camillis püspök idején.; Terdik Szilveszter: A bikszádi kolostor kegyképeinek eredete. In.: Rómából Hungáriába. Szerkesztette Véghseő Tamás. Nyíregyháza, 2008. 283-292.; 315-328. o.
- (10) Frigos, Antonis: A khioszi De Camillis ... In.: Rómából Hungáriába. Szerkesztette Véghseő Tamás. Nyíregyháza, 2008. 57-59. o.
- (11) Sasvári László - Diószegi György Antal: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. In.: Ethnica

- szerkeszti Ujváry Zoltán Debreceni Egyetem Néprajzi Intézet 2005. VII. évfolyam 4. szám 127. o.
- (12) Dr. Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi Papadémosz-akta ... (1658-1963). Tokaj—Szervia, 2008. 36. o.
- (13) Ivancsó István: Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiből Nyíregyháza, 1999. 7., 9. o.
- (14) Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a felszabadulás előtti Magyarországon. In.: Filológiai Közlöny 1978/4. 461. (25. jegyzet)
- (15)-(16)-(17) Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a felszabadulás előtti Magyarországon. In.: Filológiai Közlöny 1978/4. 461. (25. jegyzet) (Az utóbbinál tévesen „tokaji”-t írt.)
- (18) Kárpáti László: A gyöngyösi „arnótok” művészeti öröksége. In: Mátrai Tanulmányok Gyöngyös, 1993. 93.
- (19)-(20) Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a felszabadulás előtti Magyarországon. In.: Filológiai Közlöny 1978/4. 461. (25. jegyzet)
- (21) Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a felszabadulás előtti Magyarországon. In.: Filológiai Közlöny 1978. 461. o.; Nagy Márta: Görögök a Jászkunságban. Karcag-Kecskemét, 1988. 30. o.
- (22) Juventus regii gimnasii sátoralja-ujhelyiensis scholarum piarum Anno M.DCCC.XXXIII. Sarospatakin 2. o.)
- (23) Papp Izabella: Görög kereskedők a Jászkunságban. In.: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 6. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok, 2004.
- (24) Berényi Mária: Román ortodox egyház a két világháború közötti Magyarországon. In.: Annales 1996. Gyula, 1996. 37. o.

Τα Σέρβια κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας- σημαίνοντα πρόσωπα και γεγονότα

Της Χρυσάνθης Καραγιαννίδου

Το θέμα της αποψινής μας εκδήλωσης είναι «Τα Σέρβια κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας –σημαίνοντα πρόσωπα και γεγονότα.»

Επιλέξαμε ένα θέμα από την τοπική μας Ιστορία, διότι η τοπική ιστορία γενικά είναι λιγότερο γνωστή από ότι η Εθνική αφ’ ενός και αφ’ ετέρου έχει και περισσότερο ενδιαφέρον καθώς αναφέρεται σε δικούς μας τόπους και ίσως και κατά κάποιο τρόπο και σε δικά μας πρόσωπα. Προσπαθήσαμε να αναστήσουμε προσωπικότητες που κατάγονται από τα Σέρβια, και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη ζωή της περιοχής μας και όχι μόνο, για να τις τιμήσουμε αφ’ ενός και διότι, όταν ιστορούμε το βίο και το έργο μιας προσωπικότητας της ιστορίας είναι σαν’ ανασταίνουμε λίγο ή πολύ και την εποχή της. Αυτή την εποχή της Τουρκοκρατίας στην περιοχή μας θα προσπαθήσουμε να αναστήσουμε, όσο είναι δυνατόν, σήμερα και να αντλήσουμε ο καθένας τα μηνύματά του.

Στα τέλη του 14^{ου} αι ή στο πρώτο τέταρτο του 15 τα Σέρβια καταλήφθηκαν από τους Τούρκους. Στη

δεκαετία 1421-1430 τοποθετεί την άλωση ο Απόστολος Βακαλόπουλος, επί Μουράτ Β΄. Με την άποψη αυτή συμφωνεί και ο Μηνάς Μαλούτας. Ο Αθανάσιος Τσαρμανίδης στο βιβλίο του «Τα Σέρβια» παρατηρεί ότι πρέπει να τα ξαναπήραν οι Έλληνες, διότι υπάρχει μαρτυρία του Τσελεμπί ότι το 1500 τα Σέρβια παραδόθηκαν στους Τούρκους με υποταγή. «Χιλιάδες Τούρκοι μ’ άρματα και μ’ αντριά μεγάλη Μέσα στο κάστρο κλείσανε των Χριστιανών τον Κράλη

Μα ο Μάρκος Κράλης πέθανε και βασιλιάς εγίνη Βασιλοπούλα η κόρη του και πολεμάει κι εκείνη Τόσο, που χρόνια και καιροί γυρίζουνε, περνούνε Κι οι Τούρκοι να το πάρουνε το κάστρο δε μπορούνε!

Μα κάποιο ρωμιογέννημα μέσ’ στις Τουρκιάς τ’ ασκέρι

Παινήθηκε, πως τάχα αυτός στο κάστρο θα τους φέρει.

Κι είπ’ ο σουλτάνος: Αν μπορείς το κάστρο να χαλάσεις,

Φλουριά θα πάρεις... ειδημή την κεφαλή θα χάσεις.

Καλόγερος εντύθηκε κι εμπρός στο κάστρο πάει
Κι αρχίζει με παράπονα τις πόρτες να χτυπάει.

—Ανοίξετέ μου, Χριστιανοί, κι οι Τούρκοι θα με πιάσουν...

Με κυνηγούν καταποδής...κοντεύουν να με φτάσουν...

Θες να σε ρίζουμε σχοινί ν' ανασυρθείς επάνω;
Θες δίχτυ να σου ρίζουμε να τυλιχθείς σαν ψάρι;
-Μπορεί το δίχτυ να κοπεί κι ας λείπει τέτοια χάρη.

Οι Χριστιανοί γελάστηκαν, ανοίξαν τις θύρες
Κι έτσι, σουλτάνε, των Σερβίων το κάστρο μας επήρες.

Κι η κόρη αντί να σκλαβωθεί σε τούρκικο σεράϊ
Από το κάστρο το ψηλό γκρεμίστηκε και πάει!..»
Έτσι θέλει η Παράδοση η πόλη των Σερβίων να έχει καταληφθεί με δόλο. Στο δεύτερο σωζόμενο δημοτικό τραγούδι φαίνεται και ο χρόνος που χρειάστηκαν οι Τούρκοι για να την καταλάβουν.

Δώδεκα χρόνους έχω όπου πολεμώ

Δεν μπόρεσα να πάρω το ρημόκαστρο...

Τα Σέρβια επί Τουρκοκρατίας, κατά τον Απόστολο Βακαλόπουλο, αποτελούν χάσι των νισαντζή πασάδων, δηλαδή των ανώτατων αξιωματούχων της Πύλης αμέσως μετά το μεγάλο Βεζίρη. Έχει Βοεβόδα που εκτελεί χρέη και κυβερνητικού δικαστή, σερίφη με 150 άσπρα μισθό, φρούραρχο με 20 στρατιώτες, κεχαγιά των σπαχήδων, κεχαγιά της πόλης, αρχηγό των γενιτσάρων κλπ. Από το 1881 είναι έδρα Μουτεσαρίφη (Γενικού Διοικητή) με πασά Μουτεσαρίφη και υπάγεται απ' ευθείας στην Κωνσταντινούπολη. Στο Μουτεσαριφλίκι των Σερβίων υπάγονταν οι καζάδες (Υποδιοικήσεις) Ελασσόνας, Κοζάνης, Πτολεμαΐδας, Νεαπόλεως και Γρεβενών. Ήσαν δε τα Σέρβια και έδρα Εφετείου, καθώς και Σώματος Στρατού στο οποίο υπάγονταν στρατολογικά εκτός από τους παραπάνω καζάδες και οι Καζάδες Καστοριάς και Βεροίας.

«Είναι ένα θαυμάσιο κάστρο, κατά την περιγραφή του Τσελεμπί, χτισμένο με πέτρα, με τριγωνικό σχήμα, βρίσκεται επάνω σε ένα μικρό χωματένιο και κωνικό λόφο. Είναι μικρό κάστρο. Στις δύο πλευρές του υπάρχουν ψηλά βουνά που κρέμονται από πάνω, επάνω στα βουνά υπάρχουν καθαρά αμπέλια. Επειδή έχει ευχάριστο αέρα, οι κάτοικοι του είναι υγιείς...» Την πόλη αυτή έμπειροι Έλληνες περιηγητές την ονόμασαν μικρή Προύσα, γιατί είχε πολλές μουριές και παρείχε άφθονο

μετάξι και μεταξωτή κλωστή. Φημίζονται για τα ωραία προσόψια τους, τα στολισμένα με σχέδια από μεταξωτή κλωστή, για τα λεπτά μπουρνούζια, τα πουκάμισα του μπάνιου με τις μεταξωτές άκρες και τα κάτασπρα και μαλακά σεντόνια. Οι μοναχές της μονής των Αγίων Θεοδώρων ήταν υποχρεωμένες να στέλνουν στον Πατριάρχη κάθε χρόνο τη Μεγάλη εβδομάδα 12 μεταξωτά επανωκαλύμματα. Άγγλος περιηγητής χαρακτηρίζει τα Σέρβια «θέση αρκετά σημαντική, χτισμένη εν μέρει πάνω σε ένα βουνό και εν μέρει σε μια πεδιάδα.» Ο κάμπος των Σερβίων τραγουδήθηκε για τον πλούτο του:

«Στο Σερβιώτικο τον κάμπο, άλλος κάμπος δεν 'ναι τέτοιος,

Πό 'χει τα δέντρα φουντωμένα

Κόρη κάθονταν στον ίσκιο κι έπλεκε χρυσό γαϊτάνι, κι άγορος την τριγυρίζει...»

«Στον Σερβιώτικου τουν κάμπου πирπατά μια περιστέρα

Μι χρυσά κι μι γαλάζια μι τουν φιριτζέ στον ώμου...»

Ο ίδιος Τούρκος περιηγητής Τσελεμπί είχε χαρακτηρίσει τα Σέρβια «θαυμασίων απίστων» πόλη.

Μία τέτοια σημαντική προσωπικότητα του 17^{ου} αιώνα είναι ο Γεώργιος Κονταρής. Ο Κονταρής γεννήθηκε και ανατράφηκε στα Σέρβια από γονείς Σερβιώτες. Αυτοί, όπως παρατηρεί ο Μηνάς Μαλούτας, κατάγονταν από προγόνους που είχαν αξιώματα και βασιλικά υπουργήματα στην αρχή των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου. Αποφοίτησε από τη σχολή των Σερβίων, η οποία εθεωρείτο ότι άκμαζε εκείνη την εποχή όσο καμία άλλη στην ελληνική γη. Τον συναντούμε στη Βενετία, γύρω στα 1665, όπου διδάχτηκε τη λατινική και ιταλική γλώσσα, ενώ παράλληλα τελειοποιήθηκε στη Φιλοσοφία. Επιστρέφοντας στα Σέρβια προσκλήθηκε το 1668 στη σχολή της Κοζάνης, της οποίας υπήρξε και ο πρώτος δάσκαλος. Τρία χρόνια μετά ξαναγύρισε στα Σέρβια όπου προσκλήθηκε ως δάσκαλος για τα παιδιά ορισμένων οικογενειών. Στο διάστημα αυτό πέθανε ο επίσκοπος Σερβίων Διονύσιος και κατά γενική απαίτηση όλης της επαρχίας αναδείχθηκε επίσκοπος Σερβίων. Το σημαντικότερο έργο του είναι μία Ιστορία των Αρχαίων Αθηνών που εκδόθηκε στη Βενετία το 1675 και αποτελεί σταθμό στην Ιστορία της Νεοελληνικής λογοτεχνίας, γιατί είναι το πρώτο νεοελληνικό βιβλίο που αναφέρεται στην αρχαία ελληνική ιστορία. Σύμφωνα με τον Χαρίση Μεγδάνη οι Αθηναίοι ευγνωμονώντας τον Κονταρή για την ιστορία της πόλης τους, τον έκαμαν

Μητροπολίτη Αθηνών, μόλις απεβίωσε ο τότε Μητροπολίτης τους. Το 1682 δίδασκε στη Θεσσαλονίκη στη μονή της Καμαριώτισσας και το 1690 έγινε Μητροπολίτης Σμύρνης, όπου και πέθανε τον Απρίλιο του 1698. Έργο του είναι και ο χρυσοκέντητος Επιτάφιος που βρίσκεται στο μητροπολιτικό ναό της Κοζάνης, τον Άγιο Νικόλαο.

Από τα μέσα του 17^{ου} αι. στην περιφέρεια Σερβίων, καθώς και σε άλλα μέρη της Βορείου Μακεδονίας και νοτιότερα, έχουμε συστηματικές επιδρομές Ελλήνων κλεφτών, οι οποίοι αναστατώνουν την τουρκική διοίκηση που μάταια αγωνίζεται να πατάξει τη ληστεία.

Σε περιοχές στη Μακεδονία, όπως τα Γενιτσά, η Ανασελίτσα, τα Σέρβια υπήρχαν αρματολοί ως φρουροί συνοριακοί ή των ντερβενίων.

Το 1699 εκδόθηκε φερμάνι, που διέτασσε όλοι οι Έλληνες αρματολοί να αντικατασταθούν με Τούρκους, διαταγή όμως που δεν μπόρεσε να τηρηθεί για πολύ. Από το αρματολίκι των Σερβίων αποπέμφθηκε ο Μειντάνης, ο οποίος καταγόταν από το Πολύρραχο και είχε κατατροπώσει τους Τούρκους σε πολλές συμπλοκές.

Χαρακτηριστικό για τη δύναμη που διέθεταν οι αρματολοί είναι και η συμφωνία που είχε πετύχει, κατά τον Κασομούλη, ο Μειντάνης με τους Τούρκους.

1^ο Τούρκος να μη μπαίνει στις επαρχίες του

2^ο. Οι κάτοικοι να στέλνουν τους φόρους διά μέσου των προκρίτων στις αρμόδιες Οθωμανικές αρχές

3^ο Οι υπό τις διαταγές του αρματολοί να μην πληρώνουν κανένα φόρο και χαράτσι.

Στα μέσα του 18^{ου} αι. το Βέρμιο, τα Πιέρια, το Καϊμακτσαλάν, ο Όλυμπος και τα Χάσια κλεφτοκρατούνται απολύτως. Από το 1751 έχουμε ήδη πληροφορίες για τις κινήσεις των κλεφτών στην ευρύτερη περιοχή των Σερβίων. Οι Τούρκοι μάταια αγωνίζονται με τα λίγα αποσπάσματα και τα αλληπάλληλα φερμάνια να καταπνίξουν την κίνηση των ανυπότακτων ελληνικών ορεινών πληθυσμών, που διαρκώς αυξάνει και που προαναγγέλλει μια γενικότερη και συστηματική εξέγερση στο μέλλον.

Δεν υπήρχε Μακεδονικό βουνό χωρίς τον κλέφτη του και δεν υπήρχε ορεινή περιοχή στην οποία να φαίνεται ότι ασκεί εξουσία η τουρκική διοίκηση. Του λεν οι κούκοι στα βουνά κι οι πέρδικες στα πλάγια

Του λέει κι ου πετροκότσυφος σε κλέφτικα λιμέρια

Φέτους οι κλέφτες σκόρπισαν κι γίνηκαν μπουλούκια...

Κατά το 1765 διαπιστώνουμε οργανωμένη και μελετημένη συνεργασία των κλεφτών της Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Στερεάς, μοναδική στο είδος της. Σχετικό φερμάνι που απευθύνεται στον βαλή της Θεσσαλονίκης και τις Αρχές της Δυτικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Στερεάς την κάνει γνωστή. Κατ' αυτό οι αρχηγοί των κλεφτών Πλαταμώνος, Ελασσόνος, Σερβίων κλπ. υποκινούν τους Έλληνες σε ανταρσία. Ενώ οι καπεταναίοι Μίχος, Μάρκος και Κώστας εις την περιφέρεια Σερβίων με πλήρη σύμπραξη με τους άλλους καπεταναίους διενήργησαν εκστρατεία κατά της περιφέρειας του Ολύμπου. Εκεί συνέλαβαν πλείστους αιχμαλώτους για την απολύτρωση των οποίων ζητούσαν λύτρα 500-600 γρόσια για τον καθένα. Τελικά εισέβαλαν στο χωριό Κάλλιανη, (σημερινή Αιανή, το οποίο τουρκοκρατούνταν απολύτως). Το πυρπόλησαν, φόρτωσαν τα έπιπλα και σκευή σε 94 ημιόνους των ραγιάδων, φόνευσαν και τραυμάτισαν πολλούς κατοίκους. ... Η οργανωμένη αυτή επίθεση και συνεργασία είχε ως κύριο σκοπό τη ληστεία, αλλά και υποσχόταν πολλά για μία προσεχή οργάνωση των σκληρών και ορεσίβιων αυτών ανδρών για να χρησιμοποιηθούν στις μέλλουσες επαναστάσεις του ελληνικού Γένους, όπως σημειώνει ο Βασδραβέλης στην Ιστορία του.

Το 1760 εμφανίζεται και το όνομα του Σύρου ως αρματολού των Σερβίων.

«Ο Σύρος απ' τα Σέρβια κι ο Νάννος απ' τη Βέροια

Κονάκια 'χουν στην Τσαπουρνιά κονάκια στα Κανάλια,

Κονάκια' χουν στην Κερασιά, σ' ενός παπά το σπίτι...»

Ο Σύρος καταγόταν απ' την πόλη των Σερβίων, έδρασε στα χρόνια 1760-1790 και ήταν ψυχογιός και πρωτοπαλικάρο του Ζήδρου (περήφανου καπετάνιου της Ελασσόνας). Όπως λέει ο Κασομούλης, «καταπλακωμένος από την επήρεια των ενδοξότερων ονομάτων, του Λάππα, Τζιάρρα, Γκέκα, με τους οποίους συνήκμαζε, αν και συνεκινδύνευσε και υπέφερε σε όλες τις περιστάσεις με αυτούς, δεν μας παρουσιάζει στην εποχή του δικό του κατόρθωμα ένδοξο ούτε για τον εαυτό του ούτε για τους προγόνους του.

Την ίδια εποχή με το Σύρο έδρασε και ο Κζιώτας συνεργάτης του Βλαχάβα, πατέρας του Στέργιου και παππούς των καπεταναίων της περιοχής Σερβίων, Αναγνώστη, Γιάννη και Παναγιώτη Μπζιώτα.

Καθώς τα αρματολίκια ήταν συνήθως κληρονομικά, οι γιοι του Σύρου Γιώργος και Θανάσης οι επονομαζόμενοι και Συρόπουλοι, και οι γιοι του Στέργιου Μπζιώτα, Αναγνώστης, Παναγιώτης και Γιάννης ανέλαβαν τα αρματολίκια των Σερβίων γύρω στα 1775-80. Όπως σημειώνει ο Θανάσης Τσαρμανίδης, φαίνεται ότι τα αρματολίκια των Σερβίων ήταν δύο την εποχή αυτή, αυτό του τμήματος των Χασίων με καθέδρα το Μεταξά (που το είχαν οι Μπζιωταίοι) και αυτό των Πιερίων με καθέδρα τη Σκούλιαρη (που το είχαν οι Συραίοι).

Από το 1776 αναφέρονται ονόματα Σερβιωτών που θυσιάστηκαν στο βωμό του αγώνα. Νέες απειλές διαφαίνονται και πάλι δέκα χρόνια μετά, όταν ο Αλή Πασάς ο Τεπελενλής διορίστηκε από την Πύλη γενικός επόπτης των Δερβενίων της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και των Σερβίων. Την εποχή αυτή οι διώξεις των Χριστιανών από τους Τούρκους οδήγησαν πολλούς στη μετανάστευση προς την Αυστροουγγαρία, όπου υπήρχαν από παλιότερα Σερβιώτικες παροικίες.

Ένας από αυτούς τους μετανάστες είναι και ο Σερβιώτης Δημήτριος Παπαγιαννούσης, γνωστός ως Πόποβιτς ή Ποποβίκης.

Γεννήθηκε στα Σέρβια το 1750. Γι' αυτό σε μια επιγραφή που βρίσκεται στον τοίχο της Ελληνικής Εκκλησίας στην Πέστη της Ουγγαρίας, φέρει το επίθετο Μακεδονο-Σερβίτης (Σερβιώτης), όπως σημειώνει ο Βαλκανιολόγος Ιωάννης Παπαδριανός. Σε νεαρή ηλικία ήλθε στην Κοζάνη, όπου χειροτονήθηκε ιερέας και παράλληλα παρακολούθησε μαθήματα στη σχολή της Κοζάνης όπου δίδασκε ο Κύριλλος από τα Άγραφα και ο Καλλίνικος Μπάρκοσης τον οποίο και διαδέχθηκε στη σχολή στα 1777. Διηύθυνε τη σχολή μερικά χρόνια και μετά καθώς η σχολή έκλεισε για οικονομικούς λόγους αποδήμησε στην Κωνσταντινούπολη. Ο θάνατος της γυναίκας του του επέτρεψε να ανεβεί στα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα. Κατατάχτηκε στο σώμα των Μοναχών με το όνομα Διονύσιος και το 1783 χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Βελιγραδίου. Εδώ ανέπτυξε πολύπλευρη δράση και αγωνίστηκε σκληρά για να ανυψώσει το πνευματικό επίπεδο του ορθοδόξου ποιμνίου του.

Το 1788 η Αυστρία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας και το 1789 ο αυστριακός στρατός πολιορκήσε το Βελιγράδι που το κατείχαν οι Οθωμανοί. Η πολιορκία παρατεινόταν και τότε ο Παπαγιαννούσης με κίνδυνο της ζωής του κατασκεύασε αντικλειδιά των Πυλών του Φρουρίου και με τη βοήθεια δεκαεπτά Κοζανιτών, μέθυσαν τους φύλακες και βοήθησαν να παραδοθεί το

Βελιγράδι στους Αυστριακούς. Με την πράξη του αυτή προσέλκυσε την εύνοια του αυτοκράτορα της Αυστροουγγαρίας και αναδείχθηκε ο πρώτος Έλληνας Ορθόδοξος Επίσκοπος Βούδας στα 1790. Το 1797 ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος Β΄ χορήγησε τόσο στον ίδιο όσο και στο γιο του τον τίτλο ευγενείας και προνόμια που απολάμβανε μόνο η ανώτατη τάξη των ευγενών.

Ο Διονύσιος έμεινε επί κεφαλής του ποιμνίου του 40 περίπου χρόνια Πέθανε στα 1828 και τον έθαψαν στην ελληνική εκκλησία της πόλης του Αγίου Ανδρέου, που βρίσκεται κοντά στη Βούδα. Ο Σερβιώτης αυτός ιεράρχης έζησε όπως ήταν γραμμένο σε μια μικρή εικόνα που σωζόταν στη Μητρόπολη της πατρίδος του, όπως σημειώνει ο Ιωάννης Παπαδριανός, ως πιστός «Θεώ, Βασιλεί και Ποιμνίω». Ολόκληρη την περιουσία του από βιβλία και άμφια την αφιέρωσε στην Ελληνική κοινότητα Πέστης, στο γραφείο της οποίας υπήρχε αναρτημένη η προσωπογραφία του μέχρι τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Άξιος συνεχιστής του πατέρα είναι ο γιος, ο Χαρίσιος, που άλλαξε το όνομά του σε Ευφρόνιο Ραφαήλ. Η δράση του Ευφρόνιου είναι στον εκπαιδευτικό και δημοσιογραφικό τομέα. Διδάσκει στα ελληνικά σχολεία και συστήνει στους γονείς: «Ας είστε βέβαιοι ότι εκείνα τα πράγματα τα οποία ημπορούν να διδαχτούν τα παιδιά στα σχολεία αξίζουν περισσότερο από κάθε λογής μάλαμα και ασήμι ή υποστατικόν...»

Αυτοί οι απόδημοι Έλληνες έθρεψαν και φύλαξαν την ελπίδα του Γένους μας για την Ανάστασή του. Όταν το 1798 θανατώθηκαν στο Βελιγράδι ο Ρήγας Φερραίος και οι σύντροφοί του, οι χριστιανικές οικογένειες των Σερβίων βυθίστηκαν στο πένθος, διότι όπως σημειώνει ο Θανάσης Τσαρμανίδης ενός από τα παλικάρια του Ρήγα η μητέρα ήταν Σερβιώτισσα, κόρη του Σερβιώτη άρχοντα Θεοχάρη Κατζάνου.

Κατά το τέλος του 18^{ου} αι. αφαιρέθηκαν από τους αρματολούς οι περισσότερες επαρχίες στις οποίες είχε ανατεθεί η διαφύλαξη, κατόπιν αποφάσεως του Σουλεϊμάν πασά, όπως τα Σέρβια, τα οποία αποτελούσαν το κλειδί της οδού Λαρίσης –Μοναστηρίου. Είναι η εποχή που δε συναντούμε στα αρχαικά κείμενα αρματολούς στην υπηρεσία της τουρκικής διοίκησης, διότι και αυτοί είχαν μεταπηδήσει στην τάξη των κλεφτών, όπως συνήθως συνέβαινε. Όμως και πάλι παραμένουν κάποιοι αρματολοί έως το 1821 και αργότερα.

Μετά τη ρωσοτουρκική συνθήκη του 1812, οι Μακεδόνες αρματολοί που ήλπιζαν στους Ρώσους

άρχισαν να απογοητεύονται. Πολλοί τότε μεταξύ των οποίων και ο Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος) αρματολός των Σερβίων αποφάσισαν να συγκεντρωθούν στον Όλυμπο συνδιαλλασσόμενοι εν ανάγκη με τον Αλή πασά, που είχε την ευθύνη της περιοχής, όπως είχαν πράξει οι Σουλιώτες και οι περισσότεροι από τους Ακαρνάνες και Στερεοελλαδίτες αρματολούς. Το 1813 ο Βελή πασάς, γιος του Αλή, αιφνιδιαστικά κατέλαβε τη Μηλιά και κατέσφαξε τους Λαζαίους. Και σύμφωνα με τον Κασομούλη μόλις την τελευταία στιγμή κατόρθωσαν οι Συραίοι και έφυγαν στη Θεσσαλονίκη. Το 1820 ο Γεώργιος Σύρος μνήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και την ίδια εποχή εκδηλώθηκαν επαναστατικές κινήσεις στην περιοχή των Σερβίων, συνέπεια των οποίων ήταν να συλληφθούν παπάδες και πρόκριτοι από χωριά της περιοχής. Αυτούς τους έσωσε τελευταία στιγμή η προσπάθεια του αγά των Σερβίων και του Επισκόπου Σερβίων και Κοζάνης Βενιαμίν. Ο Βενιαμίν ήταν άριστος διπλωμάτης και πολιτικός, γνώστης των πραγμάτων, οξύμυρος, διορατικός, διατηρούσε φιλικότερες σχέσεις με σημαντικές προσωπικότητες της πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης των Τούρκων και σε κάθε περίπτωση κινδύνου έσωζε την πόλη. Τα γεγονότα που συντελέστηκαν στην περιοχή κατά το 1821 δε φωτίζονται επαρκώς. Σε μια σύγκρουση Ελλήνων επαναστατών της περιοχής Σερβίων υπό την αρχηγία των Μπζιώτα, Μπήκο και Τσιόγκα με τουρκικό τάγμα κοντά στο Καταφύγι, ολόκληρο το τουρκικό τάγμα κατεσφάγη. Και αλλού αναφέρει ο Κασομούλης ότι οι καπεταναίοι των Σερβίων πάνω από το Καταφύγι απασχολούσαν τους Τούρκους και έτσι μπόρεσε η δύναμη του Κασομούλη να περάσει ανενόχλητη. Γενικώς οι συνέπειες της επανάστασης του 1821-22 στα Πιέρια ήταν καταστροφικές για την περιοχή. Πέντε χρόνια αργότερα βρίσκουμε τους Σερβιώτες οπλαρχηγούς Συρόπουλους μαζί με άλλους να ζητούν ηθική και υλική υποστήριξη από την ελληνική Κυβέρνηση για να απελευθερώσουν τα εδάφη τους.

Στις αρχές του 1854 ξεσπούσε το επαναστατικό κίνημα στη Θεσσαλία. Η επαρχία Σερβίων βρέθηκε έτσι να διχοτομείται μεταξύ των Πιερίων και Χασίων. Σε μία σύγκρουση Ελλήνων και Τούρκων ένα τμήμα από 70 άνδρες υπό την ηγεσία του Σερβιώτη Ζήση Σωτηρίου και του Γούλα Μπζιώτα κατατρόπωσε δύναμη 1500 Τούρκων στρατιωτών. Ο Ζήσης Σωτηρίου είναι σημαντική προσωπικότητα του 19^{ου} αι με δράση και φήμη. Γιος αρματολού των Σερβίων, του Καπετάν Σωτήρη, υπήρξε,

όπως χαρακτηριστικά λέει ο Νικόλαος Κοεμτζόπουλος στο Βιβλίο του, μεγάλος Πατριώτης, ο κορυφαίος από τους Εκλεκτούς, Ιδεολόγος, Οραματιστής και Αγωνιστής με τα όπλα, τη γραφίδα και το λόγο. Αγνός Έλληνας που δεν έπαυσε ποτέ να αγωνίζεται ο ίδιος και να νοουθετεί τους Έλληνες για «Σύμπνοια και προπαρασκευή, για να πετύχουν μια μέρα να διώξουν τον τύραννο στην Κόκκινη Μηλιά» δηλ. στα βάθη της Ασίας, «με την Ελληνική Σημαία να κυματίζει στην Αγια-Σοφία και πάνω στις κορυφές του Ολύμπου, όπως έλεγε, «εκεί όπου είχαν την κατοικία τους οι Θεοί των Αρχαίων ημών Προγόνων».

Γεννήθηκε στα Σέρβια στις αρχές του 1799, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα και γνώρισε τη μαύρη σκλαβιά. Καταγόμενος από ευκατάστατη οικογένεια, «εκ των επισημοτέρων οικογενειών», από πολύ νέος φεύγοντας διωγμούς και πιέσεις των βαρβάρων Κονιάρων αναχώρησε στην Ουγγαρία, εγκαταστάθηκε στην Πέστη και επιδόθηκε στο εμπόριο. Έγινε «Πραγματευτής», απέκτησε μεγάλη περιουσία, που ξόδευε αφειδώς για Εθνικούς σκοπούς. Εκεί συνέχισε και την επιμόρφωσή του.

Ο Ζ. Σωτηρίου με την έναρξη της Επανάστασης του 1821, αφού έκαψε ομοίωμα Τούρκου στην κεντρική πλατεία της Πέστης, ακολουθούμενος από χιλιάδες Έλληνες και Ούγγρους βγήκε από τις πύλες της Πόλης κατευθυνόμενος στη Μακεδονία.

Συνελήφθη και ρίφθηκε στις τουρκικές φυλακές απ' όπου με χρήματα και πολλά μέσα κατάφερε να σωθεί. Αργότερα εκφράστηκε γι' αυτό το γεγονός: «όλα αυτά τα υποφέραμε για την πίστη, για την αγάπη της Πατρίδος και για την ανεξαρτησία μας.» Διέφυγε στο Άγιο Όρος και στη Χαλκιδική, και πολέμησε κατ' αρχάς στο πλευρό του Εμμανουήλ Παπά. Το 1822 πήρε μέρος στον αγώνα των Ναουσαίων και από κει αναχώρησε για τη Δυτική Μακεδονία. Στην Κοζάνη έπεσε στα χέρια των στρατιωτών του Μπαϊράμ πασά, κατόρθωσε να δραπετεύσει προς τα Πιέρια και τον Όλυμπο, όπου είδε για τελευταία φορά τους γονείς του και τα αδέρφια του. Μέχρι το 1827 έλαβε μέρος σε πολλές μάχες στη Στερεά, στα νησιά και στην Πελοπόννησο, μαζί με άλλους Μακεδόνες.

Το 1829 αποφοίτησε από τη «Σχολή των Ευελπίδων» με το βαθμό του Ανθυπολοχαγού του Τακτικού Στρατού και εξέδωσε με δικές του δαπάνες «έρωτι προς το Γένος» δύο βιβλία για να τα χρησιμοποιούν τα παιδιά στα σχολεία. Ως αξιωματικός υπηρέτησε την Πατρίδα αμισθί, διότι «Η Ελλάς είναι πτωχή», έλεγε. Έκαμνε μάλιστα και

δωρεές, σύμφωνα με τις δυνατότητές του.

Ο Ζ. Σωτηρίου απευθύνει παραινέσεις προς όλους τους Έλληνες για ομόνοια «Ο Έλλην (εννοεί τον εαυτό του) απαιτεί να αφήσουμε από σήμερα κατά μέρος κάθε δοξασία και κάθε πάθος, όπως έγινε κατά την ημέρα εκείνη της 25ης Μαρτίου του 1821, και μόνο ένα αίσθημα, το υπέρ της ευημερίας της Πατρίδος και το αίσθημα της ομόνοιας ας κυριεύσει τις ψυχές όλων μας.»

Ω άφετε, τρισάθλιοι, τα στυγερά σας μίση.

Μ' εν δάκρυ, μ' ένα φίλημα συνενωθήτε πάλιν,

Κι εκεί που άρματα λαλούν καθείς μας ας ορμήσει
Ν' ανοίξει νέας εποχής πανήγυριν μεγάλην

Ο Ζ. Σωτηρίου έγραψε ποιήματα για να προπαρασκευάσει εξόρμηση κατά των τυράννων:

Ω γενναίοι Έλληνες φίλοι Πατρίδος,

Έως πότε βάσανα της τυραννίδος,

Έως πότε άθλιοι και υπό τον ζυγόν;

Της ελευθερίας μας ήλθεν η ώρα,

Σάλπιγξ του Άρεως μας κράζει τώρα

Δεύτε φιλελεύθεροι ορμάτε κατ' εχθρών.

Δεύτε Έλληνες γενναίοι,

Δράμετε προθύμως νέοι

Εις τον θείον Όλυμπον

Κατά τον ρωσοτουρκικό, Κριμαϊκό πόλεμο (1853-56) ξεσηκώθηκαν οι Μακεδόνες οπλαρχηγοί. Ο Ζήσης Σωτηρίου από τον Ιανουάριο του 1854 καταρτίζει Σώμα επιλέκτων εθελοντών, «των Αθανάτων», τους οποίους εξοπλίζει και συντηρεί καθ' όλη την διάρκεια της επαναστάσεως με δικές του δαπάνες

Στις 10 Μαρτίου 1854 έδωσαν μαζί με τους άλλους Σωματάρχες όρκον. « Ορκιζόμεθα εις την Αγίαν (ομοούσιον) και Αδιαίρετον Τριάδα και εις το ιερόν όνομα της Πατρίδος ότι αναλαμβάνομε τα όπλα, για να ανακτήσουμε τα θρησκευτικά και πολιτικά των Ελλήνων δικαιώματα, κατά της τουρκικής τυραννίας, ... Ορκιζόμεθα να υπερασπισθούμε τη σημαία μας μέχρι της τελευταίας ρανίδας του αίματός μας...» Στις 21 Μαΐου 1854 ύψωσε στον Όλυμπο τη Σημαία της Ελευθερίας μαζί με τους άλλους Μακεδόνες Οπλαρχηγούς.

Ο Γεράσιμος Βώκος στο βιβλίο του «Κατοχή» του 1854 υπό των Άγγλων και Γάλλων γράφει: «Την άνοιξη του 1854 ο Ζήσης Σωτηρίου από τον Όλυμπο με τους άλλους Μακεδόνες και τριακοσίους ακόμη πολεμιστές έπεσαν με ακατάσχετη ορμή εναντίον των Τούρκων, που πολεμούσαν στην Καλαμπάκα και τους κύκλωσαν. Οι Τούρκοι αν και ήταν πολύ μεγάλη δύναμη –7000 πεζοί και 200 Ιππείς—υποχώρησαν εγκαταλείποντας στη μάχη πολλούς νεκρούς και τραυματίες.»

Ο «παππούς του Ολύμπου», συμπολίτης και συμπολεμιστής του Ζήση Σωτηρίου, έγραφε μετά τη λαμπρή αυτή νίκη στην Καλαμπάκα. «Καπετάνιε, ήλθατε στον Όλυμπο οι μόνοι Καπεταναίοι του Ολύμπου, το «Μακεδονικό Σώμα», και κάψατε τα τουρκικά χωριά Σάταβα και Μπαρλακάδες, και αιχμαλωτίσατε όλους τους Τούρκους συν γυναξί και τέκνους και μετά τη λαμπρή αυτή μάχη μόνον 70 τον αριθμόν επήγατε στην κωμόπολη Λιβάδι, όπου κάνατε τη μάχη με 1500 Τούρκους κατά τη θέση Σιάπκα. Μετά τη μάχη αυτή ήλθατε στον Όλυμπο και υψώσατε στις κορυφές του Ολύμπου τη μεγάλη Σημαία της Ελευθερίας του Ολύμπου, ...»

Στις 7 Ιουνίου 1854 στη σύσκεψη στη Βροντού ο Πρόξενος της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη, ζήτησε να παύσουν την επανάσταση, ειδάλως Γαλλικός και Αγγλικός στρατός θα ερχόταν στον Όλυμπο να τους χτυπήσει. Τότε με θάρρος και παρρησία ο Ζήσης Σωτηρίου απάντησε: «Εξοχότατε, εάν έλθουν, εμείς θα υψώσουμε τας χείρας μας στον Ύψιστο, θα ανοίξουμε τα στήθη μας και θα τους πούμε: Φιλελεύθεροι Γάλλοι και Άγγλοι, κτυπάτε αθώα στήθη, φονεύσατε τους Έλληνες, διότι ζητούν και αυτοί να ζουν ελεύθεροι και ανεξάρτητοι, όπως ζητε σεις οι Ευρωπαίοι...» και πρόσθεσε: «Εξοχότατε, νομίζω ότι σε κάθε άλλο μέρος της Ελλάδος μπορούν να έλθουν τα Συμμαχικά Στρατεύματα. Στον Όλυμπο όμως όχι.»

Όταν επέστρεφαν οι οπλαρχηγοί μετά τη σύσκεψη στον Όλυμπο, οι Τούρκοι πασάδες της περιοχής έστειλαν επιστολές στα τουρκικά στρατεύματα : «Μάθετε ότι αυτού απερνούν οι Καπεταναίοι του Ολύμπου και οι Μακεδόνες, αλλ' εσείς κάμετε πως δεν γνωρίζετε ότι απερνούν και να μη τύχη να τους δώσετε την παραμικράν αφορμήν πολέμου, διότι εάν αυτοί ήσαν εντός της Καλαμπάκας την 6 Ιουνίου (1854) ημείς δεν εμβαίνομεν εις την Καλαμπάκαν.»

Όπως δε ο Ρήγας Φερραίος , έγραψε και ο Ζήσης Σωτηρίου τον Θούριό του

Καιρός να λάμψουν εις την γην τα ξίφη σας, ανδρείοι.

Με του Ολύμπου τα βουνά καιρός να μετρηθώμεν,
Και τας δασείας του οφρύς με θάμβος ενώ σείει,
Εις θρόνον από κόκκαλα τυράννων ν' αναβώμεν.

Ο Ζήσης Σωτηρίου θυσιάσε όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία του, καθώς και τον βαθμό του Αξιωματικού για τη Γενική απελευθέρωση της πατρίδος του. «Έπραξα τούτο ευχαρίστως και χωρίς κάποιο σκοπό απαίτησης ή κάποιας αμοιβής ...Βεβαιωθήτε ότι και περισσότερη περιουσία εάν

είχα, θα την πρόσφερα όλη ολοκαύτωμα, μόνον για να δω τη γη της γεννήσεώς μου ελεύθερη...» γράφει σε επιστολή του προς τον «παππού του Ολύμπου».

Το 1880 σε ηλικία 82 ετών απεβίωσε ήσυχα με το παράπονο στα χείλη ότι δεν αξιώθηκε να δει ελεύθερη τη γη της γεννήσεώς του και την ελληνική Σημαία να κυματίζει πάνω στον Όλυμπο και στην Αγια-Σοφιά. Είχε αφήσει παραγγελία πάνω στον τάφο του να μπει η εξής επιγραφή: «Ενταύθα κείται Ζήσης Σωτηρίου. Ζων δεν ηξιώθη να ίδη την φιλτάτην του Πατρίδα ελευθερωμένην και εις τον Άδη θέλει ενεργήσει τα προς απελευθέρωσιν αυτής.»

Από τις αρχές του 1870 πρωταγωνιστικό ρόλο σε επαναστατικές κινήσεις στην Περιφέρεια Σερβίων είχαν οι Βαγγέλης Σπανός και Α. Βελούλας ή Λιτσόπουλος από το Καταφύγι. Ουσιαστικό ρόλο επίσης έπαιζε και ο Σερβιώτης Επίσκοπος της Επισκοπής Σερβίων και Κοζάνης Ευγένιος, ο οποίος σύμφωνα με έγγραφο του Ελληνικού Προξενείου του Μοναστηρίου εφάρτετο ότι «...σκοπεί να ευλογήσει την επανάστασιν άγων 300 άνδρας...»

Ο Ευγένιος γεννήθηκε στα Σέρβια το 1807. Οι γονείς του ήταν Σερβιώτες, ο Κωνσταντίνος και η Βασιλική Πατέρα το δε βαπτιστικό του όνομα ήταν Δημήτριος. Επειδή έμεινε ορφανός και πτωχός, τον υιοθέτησε ο Επίσκοπος Βενιαμίν και φρόντισε για την εκπαίδευσή του...» Ο Βενιαμίν τον έστειλε στη σχολή της Κοζάνης όπου και σπούδασε γύρω στα έξι χρόνια, ενώ στα 1825 χειροτονήθηκε διάκος και μετά από λίγο διάστημα ανέλαβε και τη διαχείριση των υποθέσεων της Επισκοπής. Χειροτονήθηκε αρχιμανδρίτης στη Θεσσαλονίκη και από κει μετέβη στη Λειψία ως εφημέριος των εκεί Ορθοδόξων Χριστιανών. Το 1846 επέστρεψε στην Κοζάνη και το 1849 χειροτονήθηκε Επίσκοπος Σερβίων και Κοζάνης. Αναμείχθηκε ενεργά στην Επανάσταση του 1878 έχοντας ιδιαίτερη σχέση με τα γεγονότα της περιοχής Καταφυγίου μέσω του τότε δασκάλου στη Σχολή Καταφυγίου Δήμου Βασιλείου. Μεγάλη ήταν και η δράση του κατά της Ρουμανικής προπαγάνδας... Μαρτυρείται ότι ήταν «μεμορφωμένος, ευγενής, περιποιητικός, φιλοπόδοχος, φιλόξενος και άκακος, περιθάλπων δραστηρίως και υποστηρίζων τα σχολεία». Η Σχολή των Σερβίων στις συνεχείς προσπάθειές του, χρωστούσε άλλωστε την επανελειτουργία της, στις αρχές της δεκαετίας του 1880. Αυτός, ο γέννημα και θρέμμα Σερβιώτης Αρχιερέας Ευγένιος, όταν το Μάιο του 1854 Κούρδοι ήρθαν να λεηλατήσουν την πόλη της Κοζάνης την

έσωσε, με την τόλμη του και σε συνεργασία με τον επιδέξιο προύχοντα της Κοζάνης, Νικόλαο Παύλου, που μιλούσε άριστα την τουρκική γλώσσα. Έδωσαν χρήματα και δώρα στους Κούρδους και έσωσαν την πόλη από τον όλεθρο.

Με την έναρξη της επανάστασης του 1878 στις παρολύμπιες περιοχές και στα Πιέρια, Οθωμανικά στρατεύματα άρχισαν να συγκεντρώνονται στα Σέρβια και στο Βελβεντό προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη διευρυνόμενη και στο Μπούρινο ήδη επαναστατική φλόγα. Από τις 18 Φεβρουαρίου έως τις 4 Μαρτίου είχαν συγκεντρωθεί περίπου 1800 Οθωμανοί στρατιώτες, ενώ ταυτόχρονα με τις κινήσεις των Οθωμανών, πράκτορες του Ελληνικού Προξενείου της Θεσσαλονίκης περιφέρονταν στα χωριά και στην πόλη των Σερβίων συλλέγοντας πληροφορίες. Πληροφορούσαν μάλιστα συνθηματικά τον πρόξενο Κωνστ. Βατικιώτη ότι στα Σέρβια υπήρχαν πολλοί ντόπιοι χριστιανοί που εκδήλωναν την επιθυμία να καταταγούν στα επαναστατικά σώματα. Ο δε Ιωάννης Λιάτης στις 4 Μαρτίου με επιστολή του από το Μπούρινο προς τον Παύλο Καλιγά, τόνιζε την ανάγκη ένα τμήμα εθελοντών από τα Πιέρια να περάσει τον Αλιάκμονα και να ενωθεί μαζί του προκειμένου να γενικευθεί η εξέγερση και να απομονωθούν οι τουρκικές δυνάμεις των Σερβίων και του Βελβεντού μη δυνάμενες να ενισχυθούν από πουθενά.

Την ίδια περίοδο (τέλη του 19^{ου} αι.) μεγάλη φήμη, όπως σημειώνει ο Αθανάσιος Τσαρμανίδης, είχε αποκτήσει ο Παπαδήμος, που καταγόταν από τις Αυλές Σερβίων. Ο Παπαδήμος σε ηλικία 35 ετών έγινε ιερέας αποκτώντας στη συνέχεια σημαντική περιουσία οπότε κάποιος Ρουσίτ, μπέης των Σερβίων, τσιφλικάς μεγάλων εκτάσεων του χωριού Αυλές, ζήτησε να αγοράσει και τα κτήματα του Παπαδήμου. Ο Παπαδήμος αρνήθηκε αλλά μετά από απειλές, εκβιασμούς και σκευωρίες του Οθωμανού μπέη, αναγκάστηκε να καταφύγει στα Πιέρια, όπου συγκρότησε πενταμελή ομάδα, που έγινε περίφημη σε όλη τη Δυτική Μακεδονία μετά από μια μάχη με τουρκικό απόσπασμα 60 ανδρών στη θέση Σιάπκα, όπου υπήρχε σημαντικό λημέρι κλεφτών.

Ξύπνα, αφέντη μ' κι άκουσε, ξύπνα καλέ μ' αφέντη Πάμι να ξαπουστάσουμι στις Σιάπκας τα λημέρια Πούνι λιοντάρια τα πιδιά ατούρκευτα κιφάλια Πούνι κι ο Αϊ Γούμενος για να σι μιταλάβει.

Στη μάχη, λοιπόν, αυτή 50 Οθωμανοί φονεύθηκαν και οι εναπομείναντες 10 αιχμαλωτίστηκαν από τους πέντε Έλληνες λησταντάρτες, μεταξύ των οποίων ήταν ο Γεωργ. Σπανός από τα Σέρβια

και ο Χρ. Σταμκόπουλος από το Τριγωνικό. Ο τουρκικός πληθυσμός της επαρχίας Σερβίων έτρεμε κυριολεκτικά στο άκουσμα του Παπαδήμου τον οποίο και αποκαλούσαν «Ντελή-παπά» (τρελόπαπα) Στην ορεινή περιοχή του Ρυμνίου υπάρχει ακόμη το τοπωνύμιο «Λημέρι του Παπαδήμα» Στα Σέρβια τραγουδιόταν το τραγούδι:

«Αντάριασε ο ουρανός και γίνηκε σκοτάδι
Τον Παπαδήμο κυνηγούν με τον Μακρή Θανάση.
Ο Παπαδήμος γνωστικός, πολύ σαραφιασμένος,
Στα παλικάρια τ' έλεγε, στα παλικάρια λέει:
Παιδιά μου να μ' ακούσετε και να μ' αφουγκραστείτε,

Γιατί θα γένη πόλεμος, θα γένη κι ανταρσία,
Θα κλάψουν μάνες για παιδιά, γυναίκες για τους άνδρες,

Θα κλάψουν καπετάνισσες για τους καπεταναίους.»
Στα Σέρβια, μολοντί ήταν γεμάτα με μιναρέδες και σαρίκια, είχε επικρατήσει και θαυματουργήσει το Ελληνικό Πνεύμα. Αυτό φαίνεται από τις επτά εκκλησιές της πόλης που ποτέ δε μετατράπηκαν σε τζαμιά, καθώς παρατηρεί ο Ανδρέας Ξυγγόπουλος. Αυτό δείχνει και το παρακάτω τραγούδι που διασώζει ο Κίμων Κοεμτζόπουλος στο βιβλίο του «Οι Λαζαίοι»

«Γειά σου, γερο-Φάραγγα, με τις πολλές κορφούλες.

Κάθε κορφούλα κι εκκλησιά, καθ' εκκλησιά και βρύση

Φάραγγα, πόχεις «σκοπό» την πέτρα τη μεγάλη,
Φυλάγεις τα ξωκκλήσια μας, φυλάς και τη Σερβία μας,

την ξακουσμένη πόλη.

Φυλάγεις και τα Κάστρα μας, και το μέγα μοναστήρι,

Πόχει σαράντα καλογρηές, και γέρο Αρχιμανδρίτη....»

Σε όλη λοιπόν την περίοδο της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες των Σερβίων δε σκύβουν παθητικά το κεφάλι στον κατακτητή, αλλά αγωνίζονται όπου και όπως μπορούν εναντίον του.

Μέχρις ότου ανέτειλε και για τη Μακεδονία η χαρμόσυνη μέρα του 1912.

Κυρίες και Κύριοι

Εμείς σήμερα θελήσαμε να κάνουμε μια πολύ σύντομη αναδρομή στα γεγονότα και κυρίως στα πρόσωπα που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στη δύσκολη αυτή περίοδο της ιστορίας μας, για να τα τιμήσουμε. Και να αντλήσουμε μηνύματα κατά της μιζέριας και του διχασμού που μας ταλανίζει ως έθνος και ως κοινωνία. Διότι η Επανάσταση κατά του τυράννου υπήρξε το αποτέλεσμα μακράς διεργασίας της εθνικής ενότητας. Αλλά ταυτόχρονα υπήρξε και αφετηρία του σύγχρονου πολιτιστικού, πολιτικού, θρησκευτικού και οικονομικού βίου μας. Το ενδιαφέρον μας για την ουσία και τις πηγές του εθνικού μας βίου πιστεύουμε ότι πρέπει να εκδηλώνεται συνέχεια και να μας βοηθάει στο συνεχή προσανατολισμό μας προς αυτές, ωσάν σε φάρο τηλαυγή. Είναι κανόνας στην ιστορία, ότι έθνη που αποκόπηκαν από τις πηγές και τις παραδόσεις τους, καταστράφηκαν. Η εμμονή στην παράδοση δε σημαίνει συντήρηση ούτε σωβινισμό. Η επαφή με τις πηγές δεν είναι πράξη παθητική και ρομαντική. Αντίθετα είναι πράξη δυναμική και δημιουργική από την οποία εξαρτάται η ομαλή συνέχιση του πολιτισμού μας στο σύνολό του. Στη σημερινή ιστορική καμπή το πρόβλημα της εθνικής μας ταυτότητας αποκτά ιδιαίζουσα σημασία για την περαιτέρω πορεία μας ως Έθνους.

Σας Ευχαριστούμε

Dr. Diószegi György Antal – Dr. Sasvári László

A magyarországi görög közösségekre vonatkozó válogatott bibliográfia

Ács Zoltán: Selyem, karmazsin, szattyán és veres kordovány. A magyarországi görögök történetéből. In: Barátság. 1. 1994. 9-10. 537-542.

Baán István: Turkia metropolitája. Újabb adalék a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon. In: Századok 1995/5. 1167-1170.

Baán István: Turkia metropóliája. Kísérlet a bizánci egyházi szervezet rekonstrukciójára a Szent István-kori Magyarországon. In: Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig. (Szerk: H. Tóth Imre) Szeged, 1995. 26-34.

Baán István: Ortodoxok és görög katolikusok Miskolcon a XVIII. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok - Regnum 1997/1-2. 5.

Bácskai Vera: A vállalkozók előfutárai. Bp., 1989. 127-140.

Bakos József: Adatok az egi görögök történetéhez. In: Antik Tanulmányok 1977/2. 230-231.

Balassa Iván: Faktorok (közvetítők) Tokaj-Hegyalja XVIII. század végi és XX. század eleji borkereskedésében. In: Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei Bp., 1974.

Bánkúti Imre: A németi görögök Tokajba telepítése 1705-ben. In: Történelmi Szemle 1969/3-4. 208-212.

Bánkúti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Délalföldön (Adalékok a Rákóczi-szabadságharc gazdaságtörténetéhez). In: Cumania III. Kecskemét, 1975. 79-102.

Bánkúti Imre: Lónyai Ferenc fegyveresítése és ruházati főhadbiztosi válogatott iratai. Folia Rákócziána 4. Vaja, 1980.

Bencsik János - Veres László: A tokaji múzeum.

Tájak – korok – múzeumok kiskönyvtára 363. Bp., 1989.

Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII-XX. században Miskolc-Tokaj, 1993. 205-329.

Bencsik János - Orosz István: Tokaj várostörténeti tanulmányok. I. kötet Tokaj, 1995.

Berki Feriz: Az el nem ásott talentum Bp., 1985.

Berki Feriz: A magyarországi orthodox diaszpóra. In: Theologiai szemle. 36. 1994. 5. 304-314.

Berki Feriz: A magyarországi görög nemzeti kisebbség a török hódoltság után (XVIII-XX. sz.). In: Theologiai szemle. 37. 1995. 5. 275-278.

Berki Feriz: Kelet és Nyugat között. In.: Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig. Szeged, 1995. 14.

Bihari József: Fejezetek az egi szerbek és görögök történetéből. In: Az Egi Pedagógiai Főiskola Évkönyve II. Eger, 1956. 392-456.

Bihari József - Füves Ödön: Az egi görög sírfeliratok és könyvek. Az Egi Pedagógiai Főiskola füzetei 132. Különnyomat a Főiskola Évkönyvének V. kötetéből Eger, 1959. 233-261.

Bihari József: Újabb adatok az egi szerbek és görögök történetéhez. Az Egi Pedagógiai Főiskola Füzetei 114. Eger, 1958. Különnyomat a Főiskola Évkönyvének IV. kötetéből, 1-8.

Bodognae, T.: La Privil'ège Commercial Accordé en 1636 par G. Rakoczi aux Marchands Grecs de Sibiu. In: Rev. Roumaine d'Hist. (Romania) 11. 1972. 647-653.

Bur, Marta: Balkanskie Kupcie v Vengrii - XVIII

vek. (Balkáni kereskedők Magyarországon a 18. században). In: *Etudes Balkaniques*. 1972. 50-70.

Bur Márta: A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel a XVIII. században. In: *Történelmi Szemle* 1978/2. 281-314.

Bur Márta: A balkáni kereskedők és árukészleteik a XVIII. századi Magyarországon (1737-175). In: *Ethnographia* XCVI. évfolyam (1985. 2-3. szám) 251-275.

Csatkai Endre: Rácok és görögök a régi Sopronban. In: *Új Sopronvármegye* 1941. IV. 26.

Caruha Vangelio: A magyarországi görögök szellemi öröksége. In: *Másság-azonosság I. Bp.*, 1994. 90-94.

Chotzazoglu Charalampos G.: Auf den Spuren Griechen in Győr (Ungarn). In: *Balkan Studies. Thessaloniki* 38 (1997.) 1. 63-100.

Damjanovics Judit: A magyarországi görögök liturgikus zenei élete a XVIII. században. In: *Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig*. Szeged, 1995. 103-113.

Debreceni Ember András verses leírása a Tokaj-Hegyaljáról. Magyarázó tanulmányával kíséri Bencsik János. Tokaj 1995. (Tokaj és Hegyalja XVI.)

Demény A. Lídia: A külföldi kereskedők szervezete Erdélyben a XVII. sz. második felében. In: *Studii, revista de istorie* 1973. 2. szám 283-298. (Századok 108. évfolyam 1974. 5-6. szám 1292. folyóiratszemle)

Diószegi György Antal: Az utolsó tokaji kincstári ügyész és postamester, valamint a homonnai-tokaji átütéses bélyeg története. In: *Tokaj és Hegyalja* XXII. szám. Vámosújfalú-Tokaj, 2000. 14-19.

Diószegi György Antal: Adatok a Kárisi-Szerviczky-család történetéhez. In.: *Tokaj és Hegyalja* XIX. Tanulmányok Tokaj-Hegyalja múltjából. Szerkesztő dr. Bencsik János. Tarcál, 1998. 104-109. o.

Diószegi György Antal: Adatok a hegyaljai görögség és ezen belül a tokaji Karácsony/Karátsonyi-család történetéhez. In.: *Tokaj Várostitörténeti*

tanulmányok. III. kötet. Szerkesztette Bencsik János. Tokaj, 2002. 301-311. o.

Diószegi György Antal: A görögkeleti Szerviczky-család. In.: *Tokaj Várostitörténeti tanulmányok*. III. kötet. Szerkesztette Bencsik János. Tokaj, 2002. 313-326. o.

Diószegi György Antal: Európa hálás lehet a görögöknek! In.: *Ellinismos. A Fővárosi Görög Önkormányzat kiadványa*. 2007 nyári szám 34-35. o.

Dr. Diószegi György - Diószegi Krisztina: Adalékok az 1848-49. évi dicsőséges magyar szabadságharc tisztikara görög eredetű hőseinek arcképvázlatához. Bp., 2008. (34 oldal)

Diószegi György Antal: Kirándulás a tokaji görögök nyomában. In.: *Agora. Görög Kisebbségi Kulturális Magazin*. 2008 január-február 1-2. szám 10-11. o. (magyarul), 12-13. o. (görögül)

Diószegi György Antal: A XVIII-XIX. századi görögök értékkeremtése Miskolcon, avagy második diaszpóra tagjainak emlékHző kirándulása. In.: *Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa*. 2008 július-augusztusi szám 17-18. o.

Diószegi György Antal: Hegyaljai aszúkereskedelem a XVII-XVIII. században, avagy a tokaji görög kereskedők tevékenységének főbb jellemzői. In.: *Partium*. 2008 augusztus 38-55. o.

Dr. Diószegi György — Diószegi Krisztina: Újabb adalékok az 1848-49. évi dicsőséges magyar szabadságharc tisztikara görög eredetű hőseinek arcképvázlatához. In.: *Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja*. 2008/2. 10-17. o.

Diószegi György Antal: Két történelmi szakkonferencia margójára, avagy a magyarországi görögök jelentősége a Rákóczi-korszakban. In.: *Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja*. 2008/2. 28-31. o.

Dr. Diószegi György — Diószegi Krisztina: Magyar nemességet szerző görögök. In.: *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*. Szerkesztette Kováts Dániel. 2008. 291-303. o.

Dr. Diószegi György – Diószegi Krisztina: Hellén mozaik az 1848-49. évi dicső magyar szabadságharc tisztikara görög gyökerű hőseinek életéből. In.: A Tiszántúli Történetész Társaság Közleményei 3. Debrecen, 2008. 15-63. o.

Diószegi György – Diószegi Krisztina: Hellén és magyar mozaikok a reneszánsz hajnalán, avagy az ókori görögök szellemi hagyatékának újratemetése Európában. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin 2008-2009. 6-7. szám 6-9. o.

Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: A magyarországi Papademosz-akta ... (1658-1963). Budapest, 2009. 152 oldal. ISBN 978-963-06-6863-7. 350 számozott példányban készült, kétnyelvű kiadás (görög nyelvre fordította Stefopoulos Vasilis)

Dr. Diószegi György Antal - Diószegi Krisztina: Görögök a magyar nemesség soraiban. In.: Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2009/1. 15-25. o.

Dr. Diószegi György Antal — Diószegi Krisztina: Két pesti görög festőművész a szabadságharc idején. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin. 2009. 8-9. szám 56-58. o.

Diószegi György Antal: Egy különleges görög kiállítás margójára, avagy a Kariatidák látogatása az első diaszpóra tárgyi emlékei körében. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2009 júniusi szám 16-18. o.

Diószegi György Antal: Budavári kiállítás a hajdani magyarországi görögök emlékére. In.: A Tiszántúli Történetész Társaság Közleményei 4. Debrecen, 2009. 131-133. o.

Dr. Diószegi György Antal: Kirándulás a hajdani váci görögök nyomában. A 200 évvel ezelőtt született Argenti Döme váci görög orvosdoktor emlékére. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2009 októberi szám 14-15. o.

Dr. Diószegi György Antal: Tisztelgő koszorúzás Miskolcon és emlékek Gyöngyösön a hellén műveltség jegyében. In.: Ellinizmos. Magyar-

országi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2009 novemberi szám 15-16.

Dr. Diószegi György Antal: Görög jelenlét Óbudán, kiállítás az értékteremtés jegyében. In.: Óbuda. Óbuda-Békásmegyer Önkormányzatának lapja. XV. évfolyam 24. szám. 2009. december 15. 20.

Dr. Diószegi György Antal: Adalékok a jászberényi görögök 18-19. századi történetéhez. In.: A Tiszántúli Történetész Társaság Közleményei . 5. Különszám. Debrecen, 2009. 85-102. o.

Dr. Diószegi György: A hegyaljai görögök kereskedelmi tevékenységének főbb jellemzői a XVII-XVIII. században (családi és helytörténeti adatokkal való összefüggés jegyében). In.: A történelem segédtudományai az Európai Unióban. „*Határok nélkül*”. Nemzetközi tudományos konferencia ragyolczi Csoma József heraldikus, genealógus, archeológus születésének 160. évfordulója alkalmából. Encs-Abaújvevecser, 2008. május 17-18. Szerkesztette Evva Margit, Kóczy T. László, Pandula Attila. Encs, 2008. (Megjelent a 2009. évben.) 9-21. o.

Dr. Diószegi György Antal: Emlékkörző tárlat a régi görögök értékteremtéséről. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2009 decemberi szám 13-14. o.

Dr. Diószegi György Antal: Görögök az Árpád-kor Magyarországon. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2010 januári szám 24-25. o.

Dr. Diószegi György Antal: Emléktábla Pestszentlőrincen a görög jelenlét őrzőjeként. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2010 februári szám 24-25. o.

Dr. Diószegi György Antal: Görög kiállítás Újpesten a hagyományok jegyében. In.: Ellinizmos. Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatának kiadványa. 2010 márciusi szám 21-22. o.

Dobrossy István: A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc XVIII. századi üzlethálózatában. In.: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 14. Miskolc, 1975. 21-32.

- Dobrossy István: A görög kereskedők Miskolcon. H. é. n. (Miskolc, 1976.) (Kiállítás ismertető)
- Dobrossy István - Veres László: A miskolci görög kereskedőtársulat gazdasági tevékenysége a 19. század elején. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 15. Miskolc, 1976. 29-41.
- Dobrossy István: Panaszos levél a miskolci görög kompánia belső ellentéteiről. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. Miskolc, 1977. 15-22.
- Dobrossy István: A 17-19. századi újgörög diaszpórák néprajzi jelentősége Északkelet-Magyarországon. In: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc, 1984. 159-170.
- Dobrossy István: A görög kereskedelmi tőkefelhalmozódás és társadalmi közérzet Miskolcon a 19. század elején. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVXXVI. Miskolc, 1988. 341-351.
- Dobrossy István: Kereskedőcsoportok, családok és dinasztikák Miskolc társadalmában a 18. század elejétől a 19. század elejéig. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 27. Miskolc, 1991. 152-163.
- Dobrossy István: A miskolci görög-ortodox közösség XVIII-XIX. századi görög és magyar feliratú síremlékei. In: Levéltári évkönyv. 10. 2000. 177-191.
- Dobrossy István: Egy hegyaljai főúri család (Vay) kapcsolata a miskolci görög borkereskedőkkel a 18. században. In: Város és társadalom a XVI-XVIII. században. szerkesztette Bessenyei József - Fazekas Csaba, Miskolc, Studia Miskolciensia I. 141149.
- Dobrossy István (szerk.): A miskolci orthodox templom és sírkertje. Miskolc, 2002.
- Eckhart Ferenc: Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. In: Századok. LII. 1918. 356-391.
- Erdélyi görög kereskedők szabadalomlevelei 1643-78. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. (5. évf.) 7. sz. 402-405.
- Érdújhelyi Menyhért: A magyar-szerb sertés-kereskedés története. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1902. 97-105.
- Fenyvesi László: A budai szandzsák görögkeleti központjainak görög diaszpórája a 16. században. In.: Századok 120 (1986.) I. 123-162.
- Filkorn Pál - Udvarhelyi Dénes: A Boráros család görög származásának kérdéséhez. In: Antik Tanulmányok XXIV. kötet 1977. I. szám 44-48.
- Fügedi Márta: 18-19. századi kereskedő számadáskönyvek, limitációk és vagyonszeírások viselettörténeti adatai. In: Borsodi Történelmi Olvasókönyv Évkönyv VI. 1979. 129-139.
- Füves Ödön: Újabb adalékok a tokaji görögség történetéhez. In: Antik Tanulmányok II (1955) 260-261.
- Füves Ödön: Adatok az egri görögök történetéhez. In: Antik Tanulmányok V/1-2. (Különnyomat 1958.) 78-81.
- Füves Ödön: Zavirasz irodalomtörténeti művének kéziratához. In: Antik Tanulmányok V/3-4. (1958) 262.
- Füves Ödön: A ráckevei görögök nyomában. In: Antik Tanulmányok VI/1-2. (Különnyomat 1959.) 117-122.
- Füves Ödön: Görögök Nagykanizsán. In: Antik Tanulmányok VII/3-4. (1960) 232-235.
- Füves Ödön: Fejezetek a szentendrei görögök életéből. In: Antik Tanulmányok VIII/1-2. (Különnyomat 1961) 114-127.
- Füves Ödön: Neumas énekeskönyvek és Zavirasz György munkáinak kéziratái Szentendrén. In: Antik Tanulmányok VIII (1961) 3-4. 293-299.
- Füves Ödön: Adatok a soproni görögök történetéből. In: Soproni Szemle 16 (1962) I. 68-69.
- Füves Ödön: Az osztrák levéltárak görög anyagainak magyar vonatkozásai. In: Antik Tanulmányok IX (1962) 3-4. 228-231.
- Füves Ödön: A magyarországi görög telepések a legújabbkori görög történelmi irodalomban. In: Antik Tanulmányok X (1963) 1-2. 65-68.

- Füves Ödön: Magyarországi újjörög telepesek és az orvostudomány. Különnyomat az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményeiből (1963) 273-278.
- Füves Ödön: Statisztikai adatok Pest és Buda 1687-1848. közt polgárjogot nyert görög származású lakosairól. In: Antik Tanulmányok X (1963) 3-4. 235-238.
- Füves Ödön: A pesti görögök önállóságáért folytatott harca 175 évvel ezelőtt. In: Antik Tanulmányok XI (1964) 1-2. 127-132.
- Füves Ödön: Görög kereskedők a Dunántúlon 1754-1771 között. In: Antik Tanulmányok XII (1965) 1. 106-109.
- Füves Ödön: Görög sírfeliratok Magyarországon. Thessaloniki, 1966.
- Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In: Antik Tanulmányok XIII (1966) 1. 92-98.
- Füves Ödön: A pesti görögök temetkezése. In: Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica (Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei). 43 (1967) 164-166.
- Füves Ödön: Zavirász György végrendelete. In: Antik Tanulmányok XV (1968) 1. 90-93.
- Füves Ödön: A pesti görögök küzdelme a teljes önállóságért. In: Antik Tanulmányok XV (1968) 2. 261-263.
- Füves Ödön: Görög tanítóképző Pesten 1812-1820. között. In: Antik Tanulmányok XVI (1969) 1. 91-92.
- Füves Ödön: A pesti görögök nyelve. In: Antik Tanulmányok XVI (1969) 1. 93-94.
- Füves Ödön: Pesti görög háztulajdonosok. In: Antik Tanulmányok XVII. (1970) 1. 49-54.
- Füves Ödön: A pesti görögök nevei. Különnyomat a Nyelvtudományi Értekezések 70. számából Bp., 1970. 260-265.
- Füves Ödön: A Rigasz-féle Baráti Társaság és a pesti görögök. In: Századok 1970/1. 75-77.
- Füves Ödön: Görögök Pesten 1686-1930. I-III. (Doktori értekezés) Bp., 1972. (Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára D/5721.)
- Füves Ödön: Görögök Zala megyében. In: A nagykanizsai Thury György Múzeum Jubileumi Évkönyve, Nagykanizsa 1972. 291-300.
- Füves Ödön: A pesti görögök iskolái. In: Antik Tanulmányok XIX/1. (1972) 98-104.
- Füves Ödön: A görög kereskedők megjelenése Pesten. In: Antik Tanulmányok XIX/2. (1972) 227-231.
- Füves Ödön: A pesti görög közösség 1802. évi alapító szerződése. In: Antik Tanulmányok XX (1973.) 2. 197-199.
- Füves Ödön: Soproni görög diákok a görög forradalmi társaságban (1796.). In: Soproni Szemle 27 (1973) 264.
- Füves Ödön: Az 1821. évi görög szabadságharc és Magyarország. In: Századok 1973/1. 106-113.
- Füves Ödön: Comenius és a magyarországi görögök. In: Magyar Pedagógia 1974/3. 297-299.
- Füves Ödön: A görög kereskedők bevándorlása Pestre 1718-1774. között. In: Antik Tanulmányok XXII (1975) 1, 118-125.
- Füves Ödön: A görög kereskedők megjelenése Pesten. In: Antik Tanulmányok XIX (1977) 2. 227-231.
- Füves Ödön: A pesti görög templom építéstörténete. In: Építés-Építészettudomány VII/1-2. (Bp. 1975.) 153-170.
- Füves Ödön: A görögök állandó letelepülésének meggyorsulása Pesten 1774-1789. In: Antik Tanulmányok XXIII (1976) 105-109.
- Füves Ödön: A Budai Egyetemi Nyomda ismeretlen újjörög nyomtatványa 1836-ból. In: Antik Tanulmányok XXIV (1977) 2. 231-234.
- Füves Ödön: Polizoés Kontos magyarországi tartózkodása és művei (1794-1801.). In: Antik Tanulmányok XXVII (1980) 1. 101-104.

- Füves Ödön: Kiegészítés Horváth Endre Magyar-görög bibliográfiájához. In: Antik Tanulmányok XXVIII (1982) 1. 56-60.
- Füves Ödön: Dimitrisz Govdelász Magyarországon. In: Magyar Könyvszemle 1982/3. 266-268.
- Füves Ödön: Madai Dávid gyógyszerészkönyvének görög nyelvű fordításai. In: Orvostörténeti Közlemények 1983. 89-91.
- Graf András: Jeórjiosz Zavirasz budapesti könyvtárának katalógusa. In: Magyar-Görög Tanulmányok 2. Bp., 1935.
- Hajnóczy Iván: A kecskeméti görögség története. Bp., 1939.
- Hajnóczy Iván: Görögök hazánkban és városunkban. H. é. n.
- Hatvani Konstantin: A kecskeméti „Szent Háromság” templom. In: Egyházi Krónika 1958 március
- Haupt Erik: Görög kávéházak Pest-Budán. In: Posztbizánci közlemények. 2. Debrecen, 1995. 70-76.
- Haupt Erik: Görög nyelvű Kálvin-életrajz a XVIII. századból. In: Posztbizánci Közlemények III. Debrecen, 1997. 98-105. (Adatok Zavirasz György munkásságához)
- Hausel Sándor: Adatok a balassagyarmati görögkeleti közösség történetéhez. In: Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei Miskolc, 1996. 349-368.
- Hausel Sándor: A balassagyarmati görögkeleti közösség létrejötte, virágzása és hanyatlása. In: Balassagyarmati honismereti híradó. 18. 1996. 1-2. 63-71.
- Hodinka Antal: A tokaji görög kereskedő társulat kiváltságának az ügye 1725-1772. Értekezések a Történeti Tudományok köréből. XXIII. K. 4. sz. Bp., 1912.
- Hodinka Antal hagyatéka. A magyarországi görög kereskedőkre vonatkozó másolatok, jegyzetek; Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ma 4812/7.
- Horgosi Ödön: A karcagi ortodox templom építésének története. In: Az ortodoxia története Magyarországon a XVIII. századig. Szeged, 1995. 115-117.
- Horváth Béla: A görögkeleti templom építésének története. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei Miskolc, 1956. 61-67.
- Horváth Endre: Zavirasz György élete és munkái. In: Magyar-Görög Tanulmányok 3. Bp., 1937. 101-117.
- Horváth Endre: Magyar-görög bibliográfia Bp., 1940.
- Horváth Endre: Magyarországi görögök kapcsolatai a görög nemzeti mozgalmakkal. In: Egyetemes Philológiai Közlemények 66 (1942) 119.
- Horváth Endre: Az újjörögök. (Kincsestar 21.) Bp., 1943.
- Horváth Lajos: Zsidók és görögök Pécelen. (1686-1849.). In: Pest megyei krónikás. 1994. 91-103.
- Horváth Mihály: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon, a három utolsó század alatt. Buda. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1840.
- Horváth Rita: A Borsod vármegyei görög kereskedők összeírása. In: Levéltári Évkönyv, IX. Miskolc, 1997. 134-164.
- Högye István: A görögök szerepe Hegyalja életében a XVIII. században. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. Miskolc, 1977. 1-15.
- Högye István: A hegyaljai görögök és zsidók szerepe az árucserében (1711-1848). In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVIII. Miskolc, 1986.
- Högye István: A görögök szerepe Tokaj város életében a XVIII. században. In: Borsodi Művelődés XII/3. sz. (1987) 55-59.
- Illéssy János: A tokaji bor védelme 1737-ben. In: Magyar Gazdaságtörténeti Szemle VII. (1900) 337-351.
- Kamody Miklós: A tokaji-homonnai átütés

- fogazás. In: Filatéliai Szemle 1981. július-augusztus 16.
- Kapitánffy István: Hungarobyzantina. Bizánc és a görögök a középkori magyarországi forrásokban.
- Kárpáti László: Magyar Ortodox Egyházi Múzeum. Miskolc 1986. (Kiállításismertető)
- Kárpáti László: „Tammata” - A miskolci ortodox templom votívjai. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV-XXVI. Miskolc, 1988. 785-801.
- Kárpáti László: A görög ortodox vallás liturgikus tárgyaiból. In: A hit asztala H. n. (Bp.) 1990. 61-86.
- Kárpáti László: Miskolc - Magyar Ortodox Egyházi Múzeum. Tájak-korok-múzeumok kiskönyvtára 380. H. n. 1990.
- Kárpáti László: A gyöngyösi „arnótok” művészeti öröksége. In: Mátrai Tanulmányok Gyöngyös, 1993. 89-118.
- Kárpáti László: Ortodox, görög-katolikus és zsidó művészeti emlékek. In: Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Miskolc, 1988. 65-68.
- Kecskés Judit: Naum, egy patrocíniumi név szerepe a miskolci görög keleti kolónia névadásában. In: Néprajzi Értesítő 21 (1999.) 248-251.
- Kecskés Judit: A miskolci görög-ortodox közösség nevei a XVIII-XIX. században. In: Levéltári évkönyv. 10. 2000. 193-205.
- Kemény Lajos: Görög kereskedők Kassán. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1902. 142.
- Kerekes György: Jövevény alföldiek és görögök Kassán 1660-1662. In: Századok 1911. 289-291.
- Kerekes György: Görögök Kassán a XVII. században. In: Századok 1911. 366-369.
- Kerényi B. Eszter: Az arany ember. A gödöllői kastély görög ura: Sina György és fia, Sina Simon. Kiállítási katalógus. Gödöllő, 2003.
- Kerényi B. Eszter (szerkesztette): A Sina család Magyarországon. (Gödöllői Múzeumi Füzetek 6. sorozatszerkesztő Gaálné dr. Merva Mária) Gödöllői Városi Múzeum, 2004.
- Kordos László - Pikó Mózses: A miskolci ortodox templom. Miskolc, 1975.
- Komáromy József: Adatok Miskolc XVII-XVIII. századi kereskedelmi viszonyaihoz. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve VII. 1968. 364.
- Komoróczi György: Borkivitelünk észak felé. Kassa, 1944. 148-156.
- Kriveczky Béla: Hodinka Antal és a magyarországi görög kereskedők. In: Hodinka Antal Emlékkönyv. Nyíregyháza, 1993. 201-222.
- Liritzes, Georgios: Ai mekdonikai koinotetes tes Austroungrias epi Tourkokratias. (Ausztria-Magyarország macedón lakosai az oszmán uralom idején.) Kozani. 1952. 6.
- Magyarság és ortodoxia. Ezer esztendő. Miskolc, 2001.
- Marjalaki Kiss Lajos: Görög kolónia Miskolcon a XVIII. században. In: Borsodi Szemle 1960. IV. 6.
- Máté György (szerkesztő): Dumtsa Jenő emlékezete. Szentendre, 2001.
- Mesterházy Károly: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10-11. századi magyar sírleletekben. In: Folio Archeologica 41. 1990. 87-115.
- Mészáros László: A hódoltsági latinok, görögök és cigányok történetéhez (16. századi oszmán-török szórványadatok). In: Századok 1976. 3. szám 474-483.
- Misóczki Lajos: Fejezetek Gyöngyös művelődéstörténetéből a közgyűjtemények tükrében ... 6. A Szent Miklós magyar ortodox egyházközség gyűjteménye. In: Tanulmányok Gyöngyösről. Gyöngyös, 1984. 628-630.
- V. Molnár László: Tokaji borok a cárok asztalán. In: Agrártörténelmi Szemle XXXIX. évfolyam, 1997. 3-4. szám
- Moravcsik Gyula: Bizánc és a magyarság. Budapest 1953.

- Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp., 1988.
- Nagy Márta: Görögök a Jászkunságban. Karcag-Kecskemét, 1988.
- Nagy Márta: Görögök a Tiszántúlon. Szentek-Kecskemét, 1988.
- Nagy Márta: A karcagi görög templom ikonosztázionja. In: „Zounuk” 3. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1988. 21-50.
- Nagy Márta: Jankovicz Miklós (kb. 1750-1817.) fafaragó mester egri műhelye. In: „Zounuk” 5. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1990. 9-24.
- Nagy Márta: Görög feliratos ikonosztázionok és iknosztázion töredékek Magyarországon. In: „Zounuk” 6. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár Évkönyve, Szolnok, 1991. 113-175.
- Nagy Márta: Jászkunsági görög sírkőformák. In: „Zounuk” 7. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1992. 87-98.
- Nagy Márta: Georgiosz zograf ikonjai a komáromi szerb templomban. In: Limes (Komárom-Esztergom Megyei Tudományos Szemle) 4. szerkesztette Virág Jenő, Tatabánya, 1992. 19-28.
- Nagy Márta: Ortodox falképek Magyarországon. Bp., 1994.
- Nagy Márta: Ortodox ikonosztázok Magyarországon. Debrecen, 1994.
- Nagy Márta: Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon. Debrecen, 1996.
- Nagy Márta: A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázok. Debrecen, 1998.
- Nagy Márta: Ikonfestészet Magyarországon. Debrecen, 2000.
- Papacostea-Danielopolu, Cornelia: La Compagnie “Grecque” de Brasov. La Lutte pour la Conservation des Privil’eges (1777-1850). In: Revue des Études Sud-Est Européennes (Romania) 12, No. 1, 1974. 59-78.
- Papacostea-Danielopolu, Cornelia: A brassói görög kompánia. Harc a privilégiumok megőrzéséért (1777-1850) In: Revue des Études Sud-Est Européennes 1974. 1. szám 5978. (Századok 109. évfolyam 1975. 2. szám 470-471. folyóiratszemle).
- Papadopoulosz Filipposz: A görög kisebbség múltja és jelene. In: Phralipe 5. 1994. 10. 13-16.
- Papadopoulosz Filipposz: A magyarországi görögök múltjáról és jelenéről. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzáról Bp., 1996. 53-62.
- Papp Izabella: Görög kereskedők a Jászkunságban. In: „Zounuk”, 2. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Botka János. Szolnok, 1987. 302-320.
- Papp Izabella: Görög nemes családok Magyarországon a XVIII-XIX. században. In: Posztbizánci Közlemények V. Debrecen, 2002. 23-31. o.
- Papp Izabella: Greek merchants in the eighteenth-century Jászkunság. In: Balkan Studies 30/2. Thessaloniki 1989. 261-289.
- Papp Izabella: A görögök beilleszkedése a Jászkunság gazdasági és társadalmi közösségébe. In: „Zounuk”, 4. A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Botka János. Szolnok, 1989. 27-52.
- Papp Izabella: Görögök és zsidók gazdasági helycseréje a Jászkunságban. In: „Zounuk”, 5. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Botka János. Szolnok, 1990. 25-54.
- Papp Izabella: Jászkunsági görög síremlékek. In: „Zounuk” 7. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szolnok, 1992. 61-86.
- Papp Izabella: Greeks in Jászberény in the 18th and 19th centuries. In: Balkan Studies 34/2. Thessaloniki 1993. 229-258.
- Papp Izabella: Kunszentmártoni görög boltos hagyatéka 1795-ből. In: „Zounuk” 8. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve Szolnok, 1993. 307-336.

Papp Izabella: Jászberényi görög boltok árukészlete 1737-ben. In: Múzeumi levelek. 71-72. 1993. 39-50. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Jászkun Kerület Közigazgatási iratai Capsa D. Fasc. 2. No. 1. jelzetű dokumentuma.

Papp Izabella: Görögök Jászberényben a 18-19. században. In: Jászsági évkönyv. 1994. 82-101. Eredeti dokumentumok közlésével.

Papp Izabella: Jászkunsági görögök végrendeletei. In: Posztbizánci Közlemények I. H. n. (Debrecen) 1994. 117-129.

Papp Izabella: Jászberényi görög kereskedő végrendelete 1794-ből. In: Múzeumi levelek. 73-74. 1994. 53-62. Eredeti dokumentum közlésével.

Papp Izabella: Egy diószegi görög kereskedő fia a magyar szabadságharcban. Kiss Pál honvédtábornok. 1809-1867. In: Posztbizánci közlemények. 2. 1995. 48-62.

Papp Izabella: Görög feliratos síremlék a Jászságban. In.: Kafeneio 1995/3-4. 46.

Papp Izabella: Görögök a jászkunsági haszonbérletekben a XVIII. század végén. In: Múzeumi levelek. 75. 1996. 1. 117-129. Eredeti dokumentum közlésével.

Papp Izabella: Kereskedőjelképek a XVIII-XIX. századi görög pecséteken. In: Posztbizánci Közlemények III. Debrecen 1997. 166-180.

Papp Izabella: A görögök szerepkörének módosulása a Jászkunságban a XVIII-XIX. században. In: Az Alföld társadalma. Nagykőrös, 1998. 325-354.

Papp Izabella: Egy város a jászkunsági görögök szülőföldjén - Kozani. In: „Zounuk”, 14. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária Szolnok, 1999. 295-323.

Papp Izabella: Egy görög származású író a magyar irodalmi életben a XIX. században. Pompéry János 1819-1884. In: Kafeneio (A Görög Országos Önkormányzat folyóirata) 1999/3. 42-47.

Papp Izabella: Egy tudós görög a Kiskunságban. Zavirász György 1744-1804. In: „Zounuk”, 15. A

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária Szolnok, 2000. 123-150.

Papp Izabella: Jászkunsági görög kereskedők végrendeletei a XVIII-XX. századból. In: „Zounuk”, 16. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária Szolnok, 2001. 299-352.

Papp Izabella: A jászkunsági görögök egyházi és világi emlékei a XVIII-XIX. századból. In: A Jászkunság kutatása. Jászberény-Kiskunfélegyháza, 2002. 171-189.

Papp Izabella: Görög nemes családok Magyarországon a XVIII-XIX. században. In: Posztbizánci Közlemények V. Debrecen, 2002. 20-36.

Papp Izabella: Görög kereskedők a Jászkunságban. In: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 6. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária Szolnok, 2004.

Papp Klára: Balkáni kereskedők a XVIII. századi Bihar megyében. In: A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve XIV. Debrecen, 1987. szerkesztette Gazdag István, 11-27.

Pásztor Mihály: A százötven éves Lipótváros. In: Statisztikai Közlemények, szerkesztette Dr. Illyefalvy Lajos. 93. kötet Bp., 1940. 59-69.

Péterfalvy, Johannes: Die Orthodoxie in Ungarn und ihre Vorgeschichte vom 6. bis 16. Jhd. Fol. Germ. 1608. (Görögkeleti egyházak Magyarországon a 6-16. században) - OSZK Kézirattár.

Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III. Kecskemét, 1975. 17-78.

Petri Edit: A görögök közvetítő kereskedelme a 17-19. századi Magyarországon. In: Századok. 1996. 1. 69-104.

Popovics János: Orthodox hitvallók imakönyve, vagy a görög Synopsis magyarja (...). Nagyvárád, 1861.

Popovics Konstantin: A miskolci görögök művészeti emlékei. Miskolc, 1965.

- Popovits István: A kereszténység kezdete a magyarok között. Budapest 1943.
- Popovits István: A szentesi „*Szent Miklós*” templom. In: Egyházi Krónika 1957. november.
- Prosser Piroska: Görögök sírfeliratai magyarországi temetőkből. In: Magyar-Görög Tanulmányok 19. Bp., 1942.
- Sasvári László: Elkallódott tokaji görögök és rácok nyomában. In: Borsodi Szemle 1961. Miskolc V. évfolyam 422-423.
- Sasvári László: Mikor telepedtek le a görögök Tokajban? In: Antik Tanulmányok VIII (1961) 1-2. 128.
- Sasvári László tanár: Az orthodoxia Tokajban. In: Egyházi Krónika, XV. évfolyam 1966/3-4.
- Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rácok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció) Bp., 1976.
- Sasvári László: Az észak-magyarországi görög-séggel kapcsolatos népvégek. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. Miskolc, 1977. 22-28.
- Sasvári László: A magyarországi görögök a XVIII-XIX. században. In: Magyar Filozófiai Szemle 1977/3-4. 430-442.
- Sasvári László: Tokaj görög és orosz lakói a felvilágosodás korában. In: Magyar Filozófiai Szemle 1978/2. 281-286.
- Sasvári László: Orvostörténeti adalékok a miskolci görögök anyakönyvében (1726-1863). In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 18. Miskolc, 1980. 28-32.
- Sasvári László: Egy tolcsvai görög kereskedő feljegyzései. In: Honismeret 1981/1. 25-27.
- Sasvári László: Ortodoxok és görög katolikusok együttélése Észak-Magyarországon a 18-19. században. In: Interetnikus kapcsolatok Észak-kelet-Magyarországon Miskolc, 1984. 147-158.
- Sasvári László: Görögök Szentendrén. In: Szentendre és vidéke 1987. augusztus 10. p.
- Sasvári László: Számadatok a magyarországi görögökről. In.: Posztbizánci Közlemények. H. n. (Debrecen) 1994. 131-135.
- Sasvári László: Görögajkú ortodoxia Magyarországon a 16-20. században. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok - Regnum Bp., 1994/3-4. 117-154.
- Sasvári László: Egykori görög iskolák. In: Barátság (Bp.) 1999. szeptember 15. 2542-2543.
- Sasvári László: Görög kereskedők Tokajban. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából 4. Bp., 2002. sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő, 149-159.
- Sasvári László: Tokaj ortodox lakóiról. In: Tokaj Várostörténeti tanulmányok III. kötet szerkesztette Bencsik János, Tokaj, 2002. 283-299.
- Sasvári László: Görög diaszpóra Pesten és környékén. Bp., 2003. Diaszpóra kutatási füzetek I.
- Sasvári László: Görög Elenika Oskolák. Bp., 2004. Diaszpóra kutatási füzetek 2.
- Sasvári László: A szentendrei görögök 1774-1775. évi összeírása. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából 5. Sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő. Bp., 2004. 171.
- Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: Az egyház és a vallás jelentősége az első diaszpóra görögségének az életében. In.: Ethnica. Szerkeszti Ujváry Zoltán. 2005. VII. évfolyam 4. szám 124-128. o.
- Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: Görögök névhasználata az első diaszpórában (család- és helytörténeti adalékok tükrében). In.: A Tiszántúli Történész Társaság Közleményei 2. Debrecen, 2007. 19-38. o.
- Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: Karácsony az orthodoxia fényében, és a XVIII. századi „*Győri Boltos Görögök*” körében. In.: Istros. Görög-Magyar Folyóirat. A Görög-Ciprusi-Magyar Baráti Társaság Egyesület lapja. 2008/3. 3-6. o.
- Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: „*Győri Boltos Görögök*”, avagy orthodox kapcsolatrendszer és értékteremtés a XVII-XVIII. században.

In.: Arrabona 2008. 46/2.A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei. Főszerkesztő Székely Zoltán. Győr, 2008. 163-171. o. (rezümé: angolul és németül 172. o.)

Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: Az egi görögök történelmi öröksége nyomában. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin 2008-2009. 6-7. szám 10-12. o.

Dr. Sasvári László - Dr. Diószegi György Antal: Görög templom, Görög utca ..., avagy görög jelenlét a XVIII-XIX. századi Vác polgárvilágában. In.: Váci polgár. Közéleti lap. 15. évfolyam 2. szám 2009. február 12-13. o.

Dr. Sasvári László - Dr. Diószegi György Antal: A XVII-XIX. századi magyarországi görög közösségek történetének főbb jellemzői Győr, Miskolc, Szentendre, Tokaj és Vác ortodoxiája tükrében. In.: Görög örökség. A görög ortodox diaszpóra Magyarországon a XVII-XIX. században. Budapesti Történelmi Múzeum 2009. április 2-július 5. Budapest, 2009. 43-71. o. (43-52. o. magyarul), (53-64. o. görögül), (65-70. o. angolul)

Dr. Sasvári László – Dr. Diószegi György: Emlékkereszt-állítás egy görögkeleti temető helyén, avagy emlékezés a XVIII-XIX. századi nagykanizsai görögökre. In.: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin 2009. 8-9. szám 82-84. (görögül), 85-86. o. (magyarul)

Schäfer László: A görögök vezető szerepe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában. Budapest, Légrády, 1930.

Sonnevend Péter: A tokaji görög kereskedelmi társaság belső rendje és 1801-ben elrendelt feloszlata. In: Kisebbségkutatás. 1. 1991/1992. 4. 400-402.

Szabó Kálmán: Az újjörög irodalom a felszabadulás előtti Magyarországon. In.: Filológiai Közöny 1978/4. 461. (25. jegyzet)

Dr. Szendrey János: Egy megbukott görög boltos a XVII. században. In: Századok 1888. 533-540.

Szilágyi Miklós: Görög kereskedők Túrkevéen a XVIII. században. In: Múzeumi Kurír. 1977. III. kötet 4. sz. 49-52.

Sztripszky Híador: Jegyzetek a görög kultúra árpádkori nyomairól. Bibliographiai jegyzetek az óhitű magyarság irodalmából. In: A görög katolikus magyarság utolsó kálváriautja Bp., 1913.

Tagányi Károly: Országos felügyelőség a görög kereskedők fölött. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1895. (2. évf.) 1. sz. 79-80.

Takáts Sándor: Erdélyi görög kereskedők 1701-iki szabadalomlevele. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1899. (6. évf.) 6. sz. 286-287.

Takáts Sándor: A székelyhídi és diószegi görög kereskedők kiváltsága. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle (9. évf.) 1902. 287.

Takáts Sándor: Török alattvalók kereskedése Magyarországon. In: Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle (12. évf.) 1905. 233-240.

Tamáská Péter: A linzi posztómanufaktúra kereskedelmi kapcsolatai Magyarországon a XVIII. század hetvenes éveitől a XIX. század első évtizedéig. Különnyomat a Borsodi Levéltári Évkönyv V. kötetéből. H. é. n. (Miskolc, 1995.) 255-269. (Benne országos adatok a görögök textilkereskedői tevékenységéről).

Tardy Lajos: A tokaji Orosz Borvásárló Bizottság története (1733-1798.). Sárospatak, 1963. (Adatok a Bizottság és a görögök kapcsolatáról).

Thallóczy Lajos: A keleti kereskedelem története Magyarországon. Bp., 1882.

Zoltai Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög kereskedőkkel. Debrecen, 1935.

Zólyomi József: Nógrád megyei kereskedők leltárai a XVIII-XIX. századból. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. XI. Salgótarján, 1985.

Fotó: Dr. Diószegi György Antal

**A gyöngyösi temetőben talált görög sírkő, melyről leolvasható,
hogy Serviából származik az elhunyt.**

